

**JURIDISKA FAKULTETEN
VID LUNDS UNIVERSITET**

Linda Nordberg

EN STUDIE I ARTBROTT

Examensarbete 20 poäng

Handledare: Per Ole Träskman
Ämnesområde: Straffrätt
VT 2000

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning.....	s.4
Förord.....	s.7
Förkortningar.....	s.8
1 Inledning.....	s.9
1.1 Fängelsestraffet – en kort historik.....	s.9
1.2 Syfte och material.....	s. 10
1.3 Disposition.....	s.11
2 Artbrott.....	s.12
2.1 Lagreglering.....	s.12
2.2 Vad är artbrott.....	s.12
2.3 Vilka brott är artbrott.....	s.13
3 Varför har vi artbrott.....	s.13
3.1 Bakgrund.....	s.13
3.2 Genom praxis har antalet artbrott utökats.....	s.15
4 Hur fungerar ”artbrottsbedömningen”.....	s.18
4.1 Vilka motiv ligger bakom klassificeringen av vissa brott som artbrott...	s.20
4.2 Är det lämpligt att samma omständigheter får avgöra både straffvärde och artbedömning.....	s.21
5 När kan alternativ till fängelse dömas ut trots artbrott.....	s.22
6 Brottets art kan ha betydelse även på andra områden.....	s.25
7 Vidare diskussion.....	s.26
8 Åsikter som framkommit i debatten.....	s.27
9 Rättsfall – en jämförande studie.....	s.30
9.1 Mened före reformen.....	s.31
9.1.1 NJA 1963 s. 377.....	s.31
9.1.2 NJA 1971 B 23.....	s.32
9.1.3 NJA 1980 s. 435.....	s.32
9.1.4 RH 1981:178.....	s.33
9.1.5 RH 1983:74.....	s.33
9.2 Mened efter reformen.....	s.34
9.2.1 RH 1994:58.....	s.34
9.2.2 RH 1996:19.....	s.35

9.2.3	NJA 1996 s. 757.....	s.36
9.2.4	Dom från Malmö Tingsrätt 1998-10-22.....	s.37
9.2.5	NJA 1999 s. 561.....	s.38
9.3	Misshandel före reformen.....	s.40
9.3.1	NJA1975 s. 768.....	s.40
9.3.2	NJA 1977 s. 521.....	s.42
9.3.3	NJA 1984 s. 441.....	s.43
9.3.4	NJA 1988 s. 55.....	s.44
9.3.5	NJA 1988 s. 156.....	s.46
9.4	Misshandel efter reformen.....	s.47
9.4.1	NJA 1990 s. 84.....	s.47
9.4.2	NJA 1990 s. 521.....	s.48
9.4.3	NJA 1991 s. 438.....	s.49
9.4.4	RH 1994:118.....	s.50
9.4.5	RH 1995: 23.....	s.50
10	Redovisning av påföljdsvalet i rättsfallen.....	s.52
10.1	Mened.....	s.52
10.2	Misshandel.....	s.52
11	Avslutning/ analys.....	s.54
12	Käll – och litteraturförteckning.....	s.57
13	Rättsfallsförteckning.....	s.58

SAMMANFATTNING

Enligt 30 kap. 4§ 1 st. BrB skall i första hand lindrigare påföljd än fängelse användas.

I tre fall är emellertid presumtionen den omvända. Dessa skäl räknas upp i 30 kap. 4§ 2 st. BrB och är: brottets straffvärde, art och återfall.

Artbrott är ett brott för vilket man dömer ett kortare fängelsestraff trots att varken straffvärdet eller återfallsfrekvensen talar för detta. Det handlar alltså om en särbehandling av vissa brott i påföljdshänseende. Det som är speciellt med denna företeelse är att det är allmänpreventiva överväganden som ligger till grund, och dessa överväganden hör egentligen hemma på lagstiftningsnivån. Således får alltså domstolen i sin påföljdsbestämning i dessa fall gå in på samma slags utredningar som lagstiftaren i normala fall gör.

De brott som utpekades i förarbetena som sådana som skulle tillhöra artbrottskategorin var mened, rattfylleri, vissa brott mot vapen- och jaktlagstiftningen, olovlig vistelse i riket, skattebrott samt vissa former av en brottstyp så som t ex oprovocerad gatumisshandel och våld och hot mot tjänsteman. Med tiden har genom praxis antalet artbrott ökat och omfattar i dag många fler.

Det handlar egentligen inte om en ny företeelse, det här med artbrott, utan denna särbehandling har funnits länge i praxis. 1989 reformerades påföljdssystemet och det var då *begreppet* artbrott infördes.

Tidigare hade man motiverat dessa korta fängelsestraff såsom varande nödvändiga ”av hänsyn till allmän laglydnad”. Att man ville lagstadga denna särbehandling berodde på att allmänpreventiva hänsyn även fortsättningsvis, d v s efter reformen, skulle få beaktas, men att detta skulle ske genom lagstiftarens försorg och inte vid domstolarnas överväganden i enskilda fall. Däremot skulle allmänpreventionen inte få en självständig betydelse, utan straffmätningen skulle i första hand ske efter brottets klandervärdhet.

Förarbetena är överhuvudtaget mycket oklara i fråga om artbrottens bedömning och tillämpning. I propositionen 1987/88:120, som ledde fram till reformen, togs frågan om artbrott upp på ett tämligen knapphändigt sätt. Där nämndes i stort sett bara att det rörde sig om brott som av allmänpreventiva skäl skulle leda till fängelse redan första gången och att det skulle finnas möjligheter för domstolarna att väga in sådana omständigheter vid bedömningen av vilka straffskalor som skall gälla, som att brottsligheten blivit mer utbredd eller antagit mer

elakartade former. Det fastslogs också att det skulle finnas särskilda skäl för att inte döma till fängelse vid artbrott. De skälen är de som räknas upp i 30 kap. 9§ 2 st. BrB, och som kan leda till att skyddstillsyn döms ut i stället.

Genom praxis har antalet artbrott ökat. Det har till största del skett brottstyp för brottstyp och några generella riktlinjer har inte följts. Man kan emellertid urskilja olika omständigheter som kan leda till att ett brott klassificeras som artbrott:

att en brottstyp blivit mer utbredd, att en brottstyp är svår att förebygga eller upptäcka, att brottstypen innefattar ett angrepp på den personliga integriteten, att brottstypen innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och dess företrädare samt att brottstypen påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet.

När det handlar om artbrott är det viktigt att ha klart för sig att enbart det faktum att det är ett artbrott inte ensamt får leda till fängelse. I varje enskilt fall skall domstolen ta hänsyn till alla fakta och omständigheter innan den bestämmer sig för om det lämpliga straffet är fängelse eller inte, och denna bedömning skall ske även då det rör sig om ett brott av artkaraktär.

Det finns stora skillnader mellan olika brottstyper när det gäller hur ofta skäl till särbehandling i påföljdshänseende finns. Därför måste domstolen i varje enskilt fall utgå ifrån hur pass starka ”artskälen” är i just det fallet då den skall besluta vilken påföljden bör bli.

De tre olika skäl som kan leda till fängelse skall inte heller bedömas var för sig. En sammanvägning skall alltid göras. Det kan vara så att varken brottets straffvärde, art eller den tilltalades tidigare brottslighet i sig räcker för att fängelse skall få ådömas, men att dessa skäl tillsammans är tillräckligt starka för denna påföljd.

Således har olika brott olika högt ”artvärde”. Vid ett högt artvärde krävs i regel inte mer av straffvärdet än att det ligger på fängelsenivån för att fängelse skall få väljas som påföljd. Vid medelhögt artvärde krävs ett något högre straffvärde eller att återfallsfaktorn talar för fängelse. Och beträffande de brott där artvärdet är förhållandevis lågt bör det normala vara att fängelsepresumtion förutsätter antingen att det också rör sig om återfall relativt nära i tiden eller att straffvärdet ligger klart över allmänna fängelseminimum.

Alternativ till fängelse kan dömas ut trots att artbrott föreligger. I och med att nya påföljds- och verkställighetsformer har införts/ införs, så öppnas möjligheterna upp.

Det finns inga hinder mot att döma till kontraktsvård vid artbrottslighet. Inte heller mot att döma till samhällstjänst. Det har emellertid framgått av praxis att vid straffvärden som överstiger fängelse i sex månader är det mera tveksamt om samhällstjänst väljs som påföljd. Samhällstjänst kan i dag vara ett särskilt skäl för både villkorlig dom och skyddstillsyn. I och med detta, kan alltså de särskilda skälen för villkorlig dom i 30 kap. 7§ 2 st. BrB också räknas till de särskilda skäl för annan påföljd än fängelse som enligt propositionen pekades ut såsom varande de i 30 kap. 9§ 2 st. BrB.

Brottets art kan ha betydelse även på andra områden än påföljdsbestämningen. Som exempel kan ges när antalet böter skall bestämmas: ju högre ”summan” av brottets straffvärde och artvärde är, desto större bör antalet dagsböter vara.

Även när man dömer till skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3§ BrB, bör det vara möjligt att åberopa brottets art. Då krävs det dock att skyddstillsynsskäl är klart framträdande. När det gäller unga lagöverträdare gäller enligt 30 kap. 5§ BrB att fängelse får ådömas den som är under 18 år endast om det finns synnerliga skäl för detta. Om den tilltalade har fyllt 18 men inte 21 år, gäller att det måste finnas särskilda skäl för fängelse med hänsyn till gärningens straffvärde ”eller annars”. Med ”eller annars” menas enligt förarbetena tidigare brottslighet och brottets art.

Det har diskuterats att artbrottsinstitutet behöver klargöras. I SOU 1995:91 gavs ett antal förslag i frågan som dock avvisades i prop. 1997/98:96. Denna fråga kvarstår ändå till diskussion, och många menar att institutet borde avskaffas.

Domstolarnas resonemang och tankesätt när det gäller de brott som särbehandlas i påföljdshänseende (i de fall jag har studerat) har inte förändrats mycket över tiden. Möjligen kan man avläsa en viss tendens till att göra helhetsbedömningar i större utsträckning nu än tidigare. Inte heller när det gäller påföljdsvalet för artbrott märks det någon större skillnad före och efter reformen. I vart fall inte i den utsträckning jag har undersökt frågan. Möjligt är att slutsatsen hade blivit en annan med ett annat tillvägagångssätt än mitt, därför vill jag ändå lämna frågan öppen.

FÖRORD

Så var då fyra års studier vid juristlinjen till ända och det var tid att skriva sitt examensarbete. Naturligtvis hade jag ingen som helst aning vad jag skulle skriva om – det fanns ju så mycket intressant att välja mellan. En sak var jag emellertid klar över: det skulle vara något inom straffrätten. Det var mitt intresse för straffrätt som fick mig att läsa juridik från första början. Det var när jag tog en extra specialkurs i straffrätt, efter de obligatoriska poängen, som jag kom in på det jag ville skriva mitt examensarbete om – artbrott. Denna företeelse togs upp i kursen, som för övrigt heter ”Ansvar och påföljd”, och väckte alltså mitt intresse.

Jag tycker nog att jag nu har fått svar på de flesta av de frågor som väcktes hos mig, angående artbrott, under kursens gång. Det var inspirerande att arbeta med det och dessutom förändrades inte mitt intresse negativt för detta ämne under tiden, vilket innebar att jag hela tiden var övertygad om att jag valt rätt.

Jag skulle vilja rikta ett tack till min handledare, Per Ole Träskman och ett till Karin och Anders Nordberg för deras hjälp med korrekturläsning. Jag vill även tacka Pernilla Ericsson som har varit ett alldeles utmärkt bollplank. Slutligen vill jag tacka advokat Lena Göransson som lät mig ta del av handlingarna till ett av hennes mål. Jag hade bra nytta av dem!

Svedala, maj 2000

Linda Nordberg.

FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalken
RR	Rådhusrätten
HR	Häradsrätten
TR	Tingsrätten
HovR	Hovrätten
HD	Hösta domstolen
Prop.	Proposition
SOU	Statens Offentliga Utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 INLEDNING

1.1 Fängelsestraffet – en kort historik

Under medeltiden hade frihetsstraffen i stort sett ingen betydelse. De förekom, men i princip rörde det sig enbart om förvaring, d v s ett sätt att förvara brottslingar i avvaktan på dom eller straffverkställighet. Ibland förekom frihetsstraff även som förvandlingsstraff för böter. Så småningom ökade användningen – både som förvandlingsstraff och som direkt straff.¹

Frihetsstraffen fanns i form av straffarbete och fängelse. Straffarbete ansågs vara det strängare straffet av de två. Den väsentliga motiveringen för frihetsstraff i straffarbetets form var sannolikt att den allt starkare kungamakten tyckte att det var ett alldeles utmärkt sätt att skaffa billig arbetskraft till gruvarbete och fästnings – och slottsbyggen.²

Straffarbetet var mycket hårt – tanken var att man skulle tillfoga brottslingen ett lidande som bröt hans onda vilja och skrämde honom till laglydnad. Fängelsestraffet var också ett hårt straff, men det ansågs inte vara ett vanärande straff. Därför användes det ofta under 1600-talet på ståndspersoner för att deras framtid inte skulle förstöras genom att de utsatts för ett vanärande straff. Fångnen hade rätt att själv skaffa mat och för högre ståndspersoner sågs det till att bostadsutrymmen var godtagbara. I själva verket bestod alltså själva straffet väsentligen av frihetsberövandet.³

I 1734-års lag förekom frihetsstraffet fortfarande inte i särskilt stor utsträckning. Det var böter, dödsstraff och kroppsbestraffning som dominerade.⁴

Frihetsstraffet fanns i tre typer: straffarbete, fängelse och fängelse på vatten och bröd. Den sista formen uppfattades emellertid som ett kroppsstraff.⁵

En förordning från 1779 ledde till att användningen av frihetsstraff ökade betydligt.⁶

Under 1800-talet rådde en stark tilltro till frihetsstraffet, och då speciellt cellstraffet, som ansågs ha en förbättrande och förädlade inverkan på den dömde. Det höjdes dock tidigt röster som varnade för en övertro på detta straff.⁷

¹ Strahl, Ivar, Om påföljder för brott. Andra, omarbetade upplagan, 1955, s. 153

² Anners, Erik, Svensk straffrätts historia del 1, 1974, s.32

³ a.a. s.32-33

⁴ Strahl, s. 153

⁵ Wallén, P-E, Svensk straffrätts historia del 2, 2 uppl. 1976, s.10

⁶ Strahl, s. 153

⁷ Wallén, s. 13

1855 avskaffades de sista kroppsstraffen. Samtidigt ökade användningen av frihetsstraffen. 1864-års strafflag hade som olika straff att välja mellan dödsstraff, böter och frihetsstraff i form av straffarbete och fängelse.

1916 trädde en ny lag i kraft som behandlade verkställighet av straffarbete och fängelse. Den innebar bland annat en begynnande avveckling av cellstraffet, en avveckling som slutfördes i och med 1945-års lag. 1954 trädde en lag med vissa bestämmelser om påföljd för brott av unga i kraft. Enligt denna fick inte personer under 18 år dömas till straffarbete eller annat frihetsstraff om inte särskilda skäl fanns för detta. Redan innan lagen ansågs det emellertid att så inte borde ske.⁸

I Strafflagsberedningens betänkande ”Enhetligt frihetsstraff m.m.” (SOU 1953:17), förordades att fängelse och straffarbete skulle sammanföras till ett frihetsstraff. Det ansågs också finnas brott av särskilt slag som inte villkorlig dom eller kriminalvård i frihet överhuvudtaget skulle kunna komma ifråga för. Detta hade sin grund i allmänpreventiva överväganden och man sade att det rörde sig om brott ”som på grund av sin allvarliga art” skulle medföra att frihetsstraff ådömdes.⁹

Dessa tankar återupptogs i Strafflagsberedningens betänkande ”Skyddslag” (SOU 1956:55).¹⁰ Efter många turer trädde så slutligen Brottsbalken i kraft 1965 och fängelse kvarstod som det enda frihetsstraffet. Det dröjde till 1989 och de nya reglerna för påföljdsbestämning som trädde i kraft då, innan de brott som skulle särbehandlas i påföljdshänseende av allmänpreventiva skäl fick en benämning i lagtexten: 30 kap. 4§ 2 st. BrB anger som skäl för fängelse dels brottets straffvärde, dels brottets art och dels återfallsfrekvensen.

1.2 Syfte och material

”Brottets art” infördes sålunda som beteckning för de brott som särbehandlas på så sätt att de leder till fängelse trots att varken straffvärdet eller återfallssituationen talar för detta.

Att jag valt att skriva mitt examensarbete om artbrott beror på att denna företeelse väckt en del frågor hos mig. Tanken är att jag skall försöka besvara

- vad är artbrott egentligen
- varför har vi artbrott

⁸ Strahl, s. 154-55

⁹ Stenborre, Eva, Artbrott, SvJT 1998, s. 744

¹⁰ Stenborre, s. 744

- varför har det inte fastslagits i lagtexten för varje enskilt brott om det skall särbehandlas såsom artbrott?

Något som jag också undrat över är om de brott som klassificeras som artbrott förändrats över tiden – är det samma brott som är artbrott i dag som var det tidigare? Gjorde reformen någon skillnad i praktiskt hänseende?

För att försöka besvara dessa frågor har jag, förutom doktrin och praxis, använt mig av artiklar från Svensk Juristtidning. För att se om artbrotten har behandlats olika över tiden försöker jag göra en jämförande studie mellan olika rättsfall före och efter reformen. För att den delen inte skall bli alltför omfattande i förhållande till resten av uppsatsen, har jag begränsat den till att omfatta två brottstyper: mened och misshandel.

Alldeles lätt att hitta litteratur har det inte varit eftersom det inte har skrivits så mycket om artbrott. Det mesta av litteraturen jag använt mig av består därför av, vid sidan av SOU och propositioner, debattartiklar skrivna av jurister.

1.3 Disposition

Jag börjar i kapitel två med att ta upp lagregleringen. Därefter beskriver jag vad artbrott är och vilka brott som är artbrott. I kapitel tre beskrivs varför vi har artbrott och bakgrunden till dessa samt hur institutet har utökats. I fjärde kapitlet beskrivs artbrottsbedömningen och vad som ligger bakom vissa brotts urskiljande samt ett resonemang kring straffvärde och artvärdebedömningar. I kapitel fem tar jag upp alternativa påföljder till fängelse då det rör sig om artbrott och i kapitel sex fortsätter jag med att tala om på vilka andra områden som artbrotten kan få betydelse. I kapitel sju beskriver jag den fortsatta diskussionen på lagstiftningsnivån och i åttonde kapitlet tas vissa debattfrågor upp. I kapitel nio kommer de rättsfall, jämte kommentarer, som jag valt att undersöka, och i kapitel tio en avslutande kommentar till rättsfallen. Slutligen har jag en avslutning samt analys i kapitel elva.

2 ARTBROTT

2.1 Lagreglering

Enligt 30 kap. 4§ 1 st. BrB skall i första hand lindigare påföljd än fängelse användas.

Anledningen till detta är att man i Sverige har erkänt de negativa konsekvenser ett fängelsestraff har för den dömda, och att det inte kan påvisas några positiva utslag för brottsutvecklingen i samband med en ökad frekvens av utdömda fängelsestraff.

I 30 kap. 4§ 2 st. BrB är däremot presumtionen den omvända då det rör sig om tre fall: när straffvärdet är så högt att ingen annan påföljd kan komma i fråga (straffvärde/ straffmättningsvärde¹¹ på ett år eller mer, enligt förarbeten och praxis), att brottet är av sådan art att det anses förskylla fängelse eller att återfallsfrekvensen talar för detta.

2.2 Vad är artbrott

Artbrott är ett brott för vilket man dömer ett, i regel, kortare fängelsestraff trots att straffvärdet eller återfallsfrekvensen inte talar för detta. Det rör sig således om en särbehandling av vissa brott i påföljdshänseende. Fängelsestraffen som utdöms ligger mellan 14 dagar och elva månader, men flertalet stannar på en eller ett par månader. Ett artbrott ändrar inte sin karaktär enbart genom det faktum att ett fängelsestraff på ett år eller mer döms ut, men i dessa fall hänvisar domstolen i domskälen till det höga straffvärdet som skäl för fängelse, då det är grunden för påföljdsbestämningen som sådan.¹² Det är i vissa fall så, att straffvärdet är så högt, att detta talar för fängelse men det straff som döms ut (brottets ”straffmättningsvärde”)– på grund av billighetsskäl – understiger fängelse i ett år.¹³ Då dömer man till fängelse på grund av brottets art och detta skall naturligtvis nämnas i domen även om straffvärdet i sig var högre än ett år. En jämförelse kan göras med den situationen att något artbrott inte är för handen. Rör det sig om ett brott vars straffvärde motsvarar fängelse i ett år eller mer, men leder billighetsskäl till att det straff som skulle dömas ut (”straffmättningsvärdet”) understiger

¹¹ Ett brotts straffmättningsvärde är det man får fram som det konkreta straffvärdet då man dragit ifrån förmildrande omständigheter såsom t ex billighetsskäl och ”rabatt” för låg ålder.

¹² SOU 1995:91, s.133-34

¹³ SOU 1995:91, s.231

fängelse i ett år, finns normalt sett, inte längre någon presumtion för fängelse (om inte någon återfallssituation finns).¹⁴

Det som är speciellt med fastställandet av brottets art är att detta är en påföljdsbestämningsfaktor som lagstiftaren har lagt in vissa allmänpreventiva överväganden i. Dessa överväganden hör egentligen hemma på lagstiftningsnivå eftersom det i första hand är där de har betydelse då ett visst handlande skall kriminaliseras. De frågor som då föreligger är sådana som rör handlandets sociala betydelse, behovet av att bekämpa det och dess typiska farlighet eller skadlighet. Genom att domstolen tvingas göra dessa överväganden vid påföljdsvalet, får de alltså gå in på samma slags utredningar som lagstiftaren i normala fall gör.¹⁵

2.3 Vilka brott är artbrott

Det är väldigt svårt att lämna en uttömmande uppräkningslista av vilka brott som skall anses höra till kategorin artbrott. I själva verket är det så att det aldrig har klarlagts vilka brott denna kategori skall omfatta. Dessutom har det lagts till nya brott efter hand. De brott som gavs som exempel i samband med påföljdsbestämningsreformen, när artbrottsbegreppet infördes, var mened, rattfylleri, vissa brott mot vapen- och jaktlagstiftningen, olovlig vistelse i riket, skattebrott samt vissa former av en brottstyp så som t.ex. provocerad gatumisshandel och våld och hot mot tjänsteman.¹⁶

3 VARFÖR HAR VI ARTBROTT

3.1 Bakgrund

1989 reformerades det straffrättsliga påföljdssystemet i Sverige. Grundtanken med reformen var att förutsebarheten och enhetligheten skulle öka. De allmänna grunderna för straffmätningen var tidigare inte reglerade i lag och tanken var att den nya regleringen i sina huvuddrag skulle överensstämma med dåvarande straffmättingspraxis. Dåvarande 1 kap. 7§

¹⁴ Borgeke, Martin, Brottets art – några tankar kring en svårgripbar företeelse. Ur Svensk Juristtidning 2/99, s. 231-232

¹⁵ Zila, Josef, Det straffrättsliga påföljdssystemet, 2 uppl. 1998

¹⁶ SOU 1986:14 och prop. 1987/88:120

BrB pekade som grund för påföljdsvalet ut en avvägning mellan hänsyn till allmän laglydnad och intresset av att främja den dömdes anpassning i samhället.¹⁷ Det handlade sålunda om en avvägning mellan allmänpreventiva och individualpreventiva bedömningar.

Kriminalpolitikens främsta syfte är att förebygga brott. I det sammanhanget har påföljdssystemet en central roll. Straffen och de andra påföljderna har alltså egentligen inget värde i sig utan utgör led i strävandena att motverka brottsligheten. De brottsförebyggande åtgärderna väntas ha dels allmänpreventiva, dels individualpreventiva effekter. Med allmänprevention menar man den inverkan straffsystemet har på medborgarna i allmänhet när det gäller att utverka respekt för allmän laglydnad eller genom att med straffhotet avskräcka från brott. Med individualprevention förstås att man genom vård och behandling, avskräckning, inkapacitering och andra sätt försöker förhindra att någon som dömts för brott gör sig skyldig till ny brottslighet.

Vid en genomgång av preventionsteorierna kom man fram till att varken allmän – eller individualpreventiva hänsyn var lämpliga att utgöra en självständig grund vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Utgångspunkten borde i stället vara hur högt straffvärde det eller de brott har som skall föranleda en påföljd. Till följd av bl.a. dessa resonemang upphävdes bestämmelsen i 1 kap. 7§ BrB.¹⁸

Begreppet brottets art myntades i Fängelsestraffkommitténs utredning SOU 1986:14, Påföljd för brott. Kommittén föreslog där en paragraf (36 kap. 6§ BrB) med följande lydelse:

”Fängelse bör ådömas om gärningen har betydande straffvärde. Fängelse bör härutöver ådömas om det finns särskilda skäl för det med hänsyn till brottets art eller den tilltalades tidigare brottslighet.”¹⁹

Det man gjorde var inte att skapa en ny företeelse, utan det som hände var att det sattes ett namn på en redan existerande praxis. Före påföljdsbestämningsreformen motiverade domstolarna sådana korta fängelsestraff ”av hänsyn till allmän laglydnad”, enligt dåvarande 1 kap. 7§ BrB. Vad det rörde sig om var brott som främst av allmänpreventiva skäl ansågs skulle förskylla ett kort fängelsestraff.

Man kände alltså att det var nödvändigt, i denna reform i klagörandets tecken, att lagstadga denna företeelse. Anledningen var att allmänpreventiva hänsyn även fortsättningsvis skulle få beaktas, men att detta skulle ske på lagstiftningsnivå och inte vid domstolarnas överväganden

¹⁷ prop. 1987/88:120, s. 1

¹⁸ a.a. s. 32-33

¹⁹ Innebörden är i stort densamma som i dagens 30 kap. 4§ BrB. Skillnaden är att där finns inget krav på särskilda skäl.

i enskilda fall. Det framfördes av kommittén att allmänprevention inte borde tillmätas någon självständig betydelse vid straffmätning i det enskilda fallet, utan att straffmätning bör ske ”efter brottets klandervärdhet med beaktande av de anvisningar lagstiftaren givit genom straffskalor eller på annat sätt.”²⁰ Kommittén påpekade också att påföljdsvalet inte bör användas för att statuera exempel i det enskilda fallet, då detta strider mot likabehandlingsprincipen.²¹

I prop. 1987/88:120, som ledde fram till reformen, togs frågan upp på ett väldigt knapphändigt sätt. Här nämndes bara att det rörde sig om brott som av allmänpreventiva skäl skulle förskylla fängelse redan första gången. Det gavs några exempel på vilka brott som skulle tillhöra denna kategori och det konstaterades att det skulle finnas möjligheter för domstolarna, trots att det i första hand ankommer på lagstiftaren, att väga in sådana omständigheter vid bedömningen av vilka straffskalor som skall gälla, som att brottsligheten blivit mer utbredd eller antagit mer elakartade former.²² Slutligen fastslogs att det bör finnas särskilda skäl för att inte en frihetsberövande påföljd skall väljas vid artbrott, och att sådana skäl finns i 30 kap. 9§ 2 st. BrB. Dessa skäl är sådana som kan leda till att skyddstillsyn döms ut i stället.²³

3.2 Genom praxis har antalet artbrott utökats

I dagsläget har varje domstol möjlighet att utvidga institutet till att omfatta nya brott. Med tiden har därmed antalet brott som räknas som artbrott ökat i antal. Det stora flertalet av de som dömts till fängelsestraff under ett år har begått brott som är hänförliga antingen till artbrottskategorin eller återfallskategorin. Av dessa torde artbrottskategorin vara den största.²⁴ Det är främst genom Högsta domstolens avgöranden som det har fastslagits vilka brottstyper som med hänsyn till sin art skall särbehandlas i påföljdshänseende. Detta har till stor del skett brottstyp för brottstyp. Några generella riktlinjer har inte följts.²⁵ Man kan urskilja olika omständigheter som kan leda till att ett brott klassificeras som artbrott:

- att en brottstyp blivit mer utbredd

²⁰ SOU 1986:14, s.70

²¹ a.a. s.74

²² prop. 1987/88:120, s.37

²³ a.a. s.100

²⁴ Påle, Karin och von Hirsch, Andrew, Artbrott. Ur Svensk Juristtidning 2/99, s.242

²⁵ prop. 1997/98:96, s. 116

- att en brottstyp är svår att förebygga eller upptäcka, att brottstypen innefattar ett angrepp på den personliga integriteten,
- att brottstypen innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och dess företrädare och
- att brottstypen påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet.

Enligt SOU 1995:91 ("Ett reformerat straffsystem"), kan man av nuvarande praxis dra den slutsatsen att brott som innefattar ett angrepp på den personliga integriteten inte sällan bedöms som artbrott. Detta gäller inte bara brott som rör kroppsliga angrepp och som alltså leder till direkt fysisk skada, så som misshandel, utan även brott som olaga hot som alltså riktar sig mot den angripnes psykiska hälsa. Även om stöldbrott inte räknas till de typiska artbrotten menar kommittén i denna utredning att vissa brott även inom denna brottstyp skulle kunna räknas till artbrotten. De kommittén då tänker på är väskryckning från äldre personer. Utöver dessa räknas även narkotikabrott till artbrotten.²⁶ En annan typ av brott som också tas upp som artbrott enligt praxis är brott som innefattar ett åsidosättande av respekten för rättssystemet och dess funktionärer. De brott det då handlar om är mened, övergrepp i rättssak och olika former av angrepp mot poliser och andra som jobbar inom rättssystemet. Till dessa brott kan även sägas höra olovlig körning och olovligt återvändande till riket.²⁷

Om en uppräknning skall försöka göras (dock inte fullständig) är detta brottstyper som enligt praxis har bedömts som sådana som skall särbehandlas i påföljdshänseende såsom artbrott:

- misshandel av normalgraden,
- olaga hot (i flera fall men långt ifrån genomgående),
- grovt hemfridsbrott,
- sexuellt ofredande (i ett särskilt fall),
- grov stöld (i form av väskryckning),
- bokförningsbrott av normalgraden,
- bruk av förfalskat pass (torde i viss utsträckning behandlas som artbrott),
- mened,
- övergrepp i rättssak,
- våldsamt upplopp,
- hets mot folkgrupp (i vissa fall),
- våld och hot mot tjänsteman,

²⁶ a.a. s. 116

²⁷ SOU 1995:91, s. 139-40

- bestickning (i ett särskilt fall),
- mutbrott (i ett särskilt fall),
- grov vårdslöshet i trafik,
- grov olovlig körning,
- grovt rattfylleri,
- innehav av narkotika för eget bruk (narkotikabrott, som inte är ringa, är av sådan art att fängelse normalt skall väljas som påföljd),
- dopingbrott (brott som innefattar överlåtelse eller annan medverkan till spridning av mera betydande kvantiteter),
- varusmuggling (stora allmänna avgifter undandrages staten),
- viss skattebrottslighet (närmast skattebrott och försvårande av skattekontroll i vissa fall: presumtion för fängelse så snart det är fråga om inte obetydliga undandragna skattebelopp),
- brott mot alkohollagen (olovlig försäljning eller tillverkning i större omfattning samt langning till ungdom),
- brott mot totalförsvarsplikten,
- brott mot jaktlagen (brott av normalgraden),
- grovt sjöfylleri,
- olovlig vistelse i riket (ej ringa fall),
- sexuellt utnyttjande av minderårig,
- barnpornografibrott,
- olaga våldsskildring (praxis dock vacklande) och
- grovt sanktionsbrott.

När det gäller varusmugglingsfallen pekar domskälen på att man mera allmänt betecknar varusmugglingsbrott som artbrott när de är av sådant slag att påföljden ligger på fängelsenivå. Vad gäller grovt rattfylleri kan NJA 1999:9 visa på att en klart mer nyanserad straffmätning än tidigare har utvecklats när det gäller brottslighet där ett kort fängelsestraff tidigare dömts ut närmast schablonmässigt.²⁸ Denna mer nyanserade straffmätning består i att man låter andra påföljder och andra verkställighetsformer få mer utrymme (se nedan under kapitel fem).

4 HUR FUNGERAR ”ARTBROTTSBEDÖMNINGEN”

Man kan lätt få för sig att när man talar om artbrott så menar man att vissa brottstyper är av denna art, att det rör sig om vilken brottsrubricering som är tillämplig. Så är det inte riktigt. I varje enskilt fall skall domstolen ta hänsyn till alla fakta och omständigheter innan den bestämmer sig för om det lämpliga straffet är fängelse eller inte, och denna bedömning skall ske även då det rör sig om ett brott av artkaraktär. Det lär inte finnas någon brottstyp där man kan säga att det alltid ådöms fängelse för ett brott som begås första gången och där endast brottets art talar för fängelse. Vad det i stället handlar om är att det inom vissa brottstyper finns vissa brott som oftast ”pekas ut” på detta sätt.²⁹

Det finns stora skillnader mellan olika brottstyper när det gäller hur ofta skäl till sådan särbehandling finns. För att hantera detta måste domstolen i varje enskilt fall vid sin bedömning av vilken påföljden bör bli utgå ifrån hur pass starka ”artskälen” är i just det fallet och för den brottstyp det är fråga om. Att artskälen är olika starka, och att domstolen har resonerat kring detta, kan man också utläsa av de olika beteckningar som man ser i domskälen ibland och där domstolen uttrycker att det finns ”artsmitta” samt när den hänvisar till ”i viss mån artbrott”.³⁰

Vad som är viktigt att komma ihåg är att de tre olika skäl som kan leda till att fängelse väljs som påföljd inte skall bedömas var för sig. Det framgår av propositionen³¹ att domstolen alltid skall göra en sammanvägning av de skäl som i ett visst fall talar för fängelse. Det kan alltså vara så att varken brottets straffvärde, dess art eller den tilltalades tidigare brottslighet i sig räcker för att fängelse skall få ådömas men att dessa skäl sammantaget är så starka att fängelse är rätt påföljd. Vad man med andra ord ska ha klart för sig är att olika brott har olika högt ”artvärde”. Med ett mycket högt ”artvärde”, såsom det anses vara vid mened, narkotikabrott, jaktbrott, vapenbrott och grövre trafikbrottslighet, krävs i fråga om straffvärdet normalt inte mer än att detta ligger på fängelsenivån för att fängelse skall ådömas om inte billighets-skäl eller skäl enligt 30 kap. 9§ andra stycket BrB föreligger. Är ”artvärdet” medelhögt, såsom det ofta är vid misshandel av normalgraden, olaga hot, våld eller hot mot tjänsteman och brott mot alkohollagen, bör det för det mesta krävas ett något högre

²⁸ Sterzel, Georg, Studier rörande påföljdspraxis m.m., s.1-3 –1-4 och supplement till Studier rörande..., s.2

²⁹ SOU 1995:91 s. 135

³⁰ Martin Borgeke har infört begreppet artvärde i stället, då detta på ett naturligt sätt anknyter till begreppet straffvärde. I min framställning använder jag mig av båda uttrycken omväxlande.

³¹ prop. 1987/88:120, s.100

straffvärde eller att återfallsfaktorn i någon mån talar för fängelse för att fängelsepresumtion skall inträda. Och beträffande de brott där ”artvärde” finns men detta är förhållandevis måttligt, såsom exempelvis många gånger vid bokföringsbrott och skadegörelse, bör det normala vara att fängelsepresumtion förutsätter antingen att det också rör sig om återfall relativt nära i tiden eller att straffvärdet ligger klart över allmänna fängelseminimum (eller att båda dessa faktorer i någon grad föreligger).³²

Något man också måste vara medveten om är att varje brottstyp ofta innehåller gärningar som skiljer sig åt. Som exempel på detta kan vi ta misshandel. I denna brottstyp ryms både provocerad gatumisshandel (här anses artskälen vara tämligen starka) och s.k. dansbaneslagsmål mellan två berusade personer, som för det mesta leder till en icke frihetsberövande påföljd jämte dagsböter.³³

Det är således fullt möjligt att domstolen gällande ett visst brott med hänsyn till omständigheterna kommer fram till att detta inte kan anses vara av sådan art att fängelse bör väljas trots att brott med den aktuella rubriceringen för det mesta brukar leda till fängelse av den anledningen. Det kan naturligtvis även vara tvärtom så att ett brotts art kan utgöra ett viktigt skäl för fängelse även om det är ovanligt att brott med den rubriceringen anses tillhöra artbrottskategorin. Vilka faktorer det är som kan påverka åt det ena eller andra hållet är svårt att säga. Det verkar som om viss vägledning kan tas från bestämmelsen i 29 kap. 2§ BrB, som tar upp försvårande omständigheter.³⁴

Det ser med andra ord ut som om brottets straffvärde inverkar på domstolarnas överväganden av frågan om fängelse bör dömas ut p.g.a. brottets art. Brotts straffvärde torde då till en del ha viss betydelse i slutskedet även om detta egentligen skall skiljas från artbedömningar. Där det blir fängelse när det gäller artbrott är det nog typiskt sett så att straffvärdet är lite högre än där det ej blir fängelse även om det rör sig om ett artbrott.³⁵ Enligt SOU 1995:91 är det omständigheter av ett i grunden annat slag, än sådana som påverkar straffvärdet, som avgör en gärnings egenskap av artbrott. Enligt kommitténs uppfattning rör det sig vid artbrottsbedömningen om allmänna lämplighetsbedömningar som ofta har ett starkt inslag av allmänpreventivt tänkande.³⁶

³² Borgeke, s.229-30

³³ SOU 1995:91, s. 135-136

³⁴ Berg, Ulf m.fl., Kommentar till Brottsbalken del 3, 4 uppl. s. 246

³⁵ Enligt föreläsning hållen av Mats Loberg 990920

³⁶ SOU 1995:91, s. 136

4.1 Vilka motiv ligger bakom klassificeringen av vissa brott såsom artbrott

De olika brott som i rättspraxis har utpekats som artbrott förefaller kunna delas in i tre olika grupper. En grupp avser brott som i enstaka fall eller regelmässigt, har ohörsamhet riktade mot staten och dess funktioner, exempelvis mened, våld och hot mot tjänsteman och skattebrott. Hit kan även i viss mån räknas grov olovlig körning, brott mot vapenlagen och brott mot utlänningslagen. Vad är det som gör att brotten inom denna grupp klassificeras som artbrott?³⁷ Om man ser till *brottgruppen som sådan* kan det möjligtvis motiveras med antaganden om vissa allmänpreventiva eller uppfostrande effekter. Dessa brottstyper kan, med mer eller mindre styrka, sägas ha "Svenssonstatus"³⁸ eftersom brotten kan tänkas begås av "vanliga" medborgare som inte har ett brottsligt förflutet och som kan komma att avhålla sig från brott genom hot om ett strängt straff. Flera av dessa brott, exempelvis mened, är även sådana att de utgör ett allvarligt åsidosättande av respekten för staten och dess funktioner och att det därför i ett moralbildande uppfostringssyfte kan anses vara uteslutet att ådöma ens en förstagångsförbrytare en icke frihetsberövande påföljd. När det sedan gäller nästa grupp, och särbehandlingen av grovt rattfylleri och misshandel kan följande konstateras. Grovt rattfylleri är ett av de brott där karaktären av "Svenssonstatus" är tämligen framträdande och därför bör vissa förväntningar om allmänpreventiva effekter kunna åberopas. Vad gäller misshandel kan däremot pekas på en tvetydighet i dagens rättstillämpning. I stor utsträckning kan säkert misshandel under inflytande av alkoholpåverkan i nöjeslokaler kunna sägas begås av "vanliga Svenssons". Däremot är det tveksamt om detsamma gäller för oprovocerad gatumisshandel. Ändå är det, som nämnts ovan, främst vid denna typ av misshandel som fängelsestraff utdöms under hänvisning till "brottets art". För "slagsmål mellan två berusade personer på krogen" utdöms ofta icke frihetsberövande påföljder. Det kan därför ifrågasättas om allmänpreventiva effekter här överhuvudtaget eftersträvas eller om det finns andra motiv som ligger bakom. I den tredje gruppen rör det sig om en typ av artbrott som till sin natur skiljer sig markant från de övriga artbrotten. Det som förefaller vara gemensamt för denna grupp är att brotten till en övervägande del är integritetskränkande och /eller innebär ett angrepp på person. Hit kan

³⁷ Thunberg, Malin, På vilka grunder särbehandlas artbrott i dagens rättspraxis? Ur Svensk Juristtidning 2/99, s.260-61

³⁸ Begreppet "svenssonstatus" används av Thunberg som ett rekvisit som är "avsett att verka som en indikation på fall där en allmänpreventiv strategi kan ha mer effekt än vad som normalt är fallet. För uppfyllande av

räknas exempelvis sexuellt ofredande, olaga hot, försök till sexuellt utnyttjande, djurplågeri och barnpornografibrott. Varför har dessa brott ansetts utgöra artbrott? Vid ett försök att applicera "Svenssonkriteriet" kan konstateras att det är svårt att se att någon av dessa typer av brott regelmässigt begås av "Svenssons" på samma sätt som vid exempelvis grovt rattfylleri. Dessutom är det tveksamt om dessa brott vanligtvis begås av den typ av brottsling som är särskilt mottaglig för hot om fängelsestraff.³⁹ Vid vissa typer av brott, främst vid brotten riktade mot staten, kan man möjligen utläsa vissa resonemang om allmänpreventiva effekter. I stor utsträckning förefaller emellertid särbehandlingen av artbrott ske på basis av en överlappning av individualprevention och allmänprevention. Det kan även beträffande de artbrott som hänfördes till gruppen av "integritetskränkande natur" ifrågasättas om inte påföljdsvalet mer sker med hänsyn till brottets straffvärde.⁴⁰ (Se s.18f angående straffvärdets betydelse).

4.2 Är det lämpligt att samma omständigheter får avgöra både straffvärdebedömning och artbedömning

Även om det framkom i SOU 1995:91 att det inte får vara samma omständigheter som får betydelse vid bedömningen av straff- och artvärde verkar det till viss del vara så i praktiken. Frågan blir då om det ändå skall anses vara lämpligt att en och samma omständighet kan påverka både ett brotts straffvärde och bedömningen av om dess art är sådan att skäl talar för ett strängare påföljdsval.

Enligt Fängelsestraffkommittén bör domstolarna vid straffmätningen inte ge allmänpreventiva omständigheter någon självständig betydelse. I påföljdsbestämning-propositionen talas det om att det faktum att domstolarna vid sin påföljdsbestämning inte bör statuera exempel är inte något hinder mot att man vid bedömningen av den generella straffnivån eller det allmänna straffvärdet beaktar allmänpreventiva intressen. Även om det i första hand ankommer på lagstiftaren, sägs det, att vid bedömningen av vilka straffskalor som skall gälla, väga in sådana omständigheter som att brottsligheten har blivit mera utbredd eller antagit mer elakartade former, kan det i vissa fall finnas anledning till en ändrad

'svenssonstatus' fordras i korthet att man skall kunna anta viss mottaglighet för avskräckande effekter hos den typ av förövare som finns bakom en viss brottstyp." a.a. s. 259-60

³⁹ a.a. s. 261

⁴⁰ a.a. s. 261-62

domstolspraxis av sådana skäl.⁴¹ Enligt Martin Borgekes mening kan det knappast vara rimligt att i ett system, som syftar till att ge ett ökat mått av ledning för domstolarna vid påföljdsbestämningen och att sortera upp de olika omständigheter som skall beaktas, på detta sätt låta allmänpreventiva omständigheter påverka både brottets straffvärde och dess art. Allmänpreventiva överväganden bör enligt hans mening inte ges någon som helst självständig betydelse vid bedömningar av ett brotts konkreta straffvärde. Dessutom måste det diskuteras i vilken utsträckning de i propositionen – och i rättspraxis – förekommande och såsom allmänpreventiva betecknade omständigheterna i själva verket bör klassificeras som sådana. En omständighet bör kunna ges betydelse vid bedömningen av brottets art bara i det fall att omständigheten inte är sådan att den bör påverka brottets straffvärde. Den omständigheten att en viss typ av brottslighet har ökat i antal medför inte att varje gärning i sig har ett högre straffvärde, om man ser till den beskrivning av straffvärdebegreppet som finns i 29 kap. 1§ andra stycket BrB. Däremot kan en ökad förekomst av ett visst handlingssätt i och för sig kunna motivera ett strängare påföljdsval, menar Borgeke. En ökning av en viss typ av brott bör således kunna vara en ”artomständighet”. Att brottsligheten blivit mera elakartad är enligt Borgeke en typisk straffvärdeomständighet. Blir en viss typ av brott värre på ett allmänt plan är detta ett tillräckligt skäl att generellt tillmäta dessa brott ett högre straffvärde. Som en följd av detta kommer både påföljdsval och straffmätning att ligga på en högre nivå, och ett högre straffvärde kan alltså leda till ett strängare påföljdsval även om brottets ”artvärde” inte påverkas. Att brottsligheten är svår att förebygga och att upptäcka är inte av beskaffenhet att påverka dess straffvärde däremot kan det vara ett allmänpreventivt skäl och således påverka bedömningen av brottets art.⁴²

5 NÄR KAN ALTERNATIV TILL FÄNGELSE DÖMAS UT TROTS ARTBROTT?

Brottets art har sin huvudsakliga betydelse för vilken påföljd man skall välja. Det har däremot även betydelse för vissa andra avgöranden.

Många förändringar har skett och sker inom påföljdssystemet med införandet av nya verkställighetsformer och olika kombinationer av påföljder.

Den förändring, som skett i form av att man infört samhällstjänst och verkställighet av fängelsestraff genom elektronisk intensivövervakning samt att man har breddat

⁴¹ prop. 1987/88:120, s.37

⁴² Borgeke, s.227-28

samhällstjänsten genom att en föreskrift om samhällstjänst även kan ådömas vid villkorlig dom, innebär att brottslighetens art nu kan påverka påföljdsbestämningen på ett mer nyanserat sätt än tidigare. Övergången från frivårdspåföljderna till fängelse som verkställs i anstalt delas härigenom in i flera steg och ett artbrott kan alltså komma att medföra att fängelsestraff i färre fall än tidigare verkställs i anstalt.⁴³

Samhällstjänst var från början tänkt att enbart vara avsedd för yngre lagöverträdare. Dessa kunde delas in i två grupper:

1. den grupp som ådömdes frihetsstraff efter återfall i inte alltför allvarliga förmögenhets- eller våldsbrott, och
2. den grupp som med hänsyn till brottslighetens art ådömdes kortare fängelsestraff.⁴⁴

Sedermera ändrades inställningen något och i stället gäller för samhällstjänst numera att samtycke till samhällstjänst kan vara ett särskilt skäl för villkorlig dom eller skyddstillsyn. Det innebär att en föreskrift om samhällstjänst bara kan meddelas när alternativet är att döma till fängelsestraff. Dessutom skall samhällstjänsten inte längre reserveras enbart för de yngre lagöverträdarna utan skall kunna användas även för de äldre, om övriga förutsättningar för samhällstjänst är uppfyllda. Det som har satts att gälla som riktmärke är att ett fängelsestraff på 8-10 månader motsvarar det högsta antalet timmar samhällstjänst, vilket är 240 timmar. I praktiken har detta förlängts något, det som i stället kan sägas gälla generellt är att 11 månaders fängelse motsvarar 240 timmar samhällstjänst.⁴⁵

Kontraktsvård är en påföljd som främst är tänkt för missbrukare av alkohol eller narkotika. Dessa missbrukare skall vara villiga att undergå behandling enligt en uppgjord behandlingsplan för att kontraktsvård skall få utdömas.⁴⁶

I förarbetena som låg till grund för införandet av kontraktsvård kom man fram till att det inte skulle införas några särskilda begränsningar för när kontraktsvård skulle få ådömas (ifråga om vilken slags brottslighet det rörde sig om). Från början var det tänkt att den enda begränsning som härvidlag skulle gälla, var att kontraktsvård inte fick dömas ut om det fängelsestraff som annars skulle dömts ut översteg två år. I propositionen (1986/87:106)

⁴³ Stenborre, s. 747-48

⁴⁴ Sterzel, s. 1-10

⁴⁵ Sterzel, suppl. s. 5

⁴⁶ a.a. s. 758

beslöts det emellertid att det inte skulle införas något absolut förbud mot att använda sig av kontraktsvård även om det alternativa fängelsestraffet skulle överstiga två år.⁴⁷

Det har således visat sig att det inte finns några hinder för att döma till kontraktsvård vid artbrottslighet. Domstolarna har tagit fasta på detta, vilket visar sig i att av de ca. 1200 domar på kontraktsvård som utdömdes 1995 avsåg 90 misshandel och grov misshandel, 37 våld eller hot mot tjänsteman, 776 grovt rattfylleri och 53 narkotikabrott och grovt narkotikabrott. Dessa brott är mer eller mindre typiska artbrott.⁴⁸ Vad gäller samhällstjänst så har det prövats i ett antal fall av HD. Av praxis kan man dra slutsatsen att det i vart fall inte föreligger något hinder mot att ådöma samhällstjänst för artbrott om bara inte straffvärdet överstiger fängelse i sex månader. Men även i vissa fall med högre ”artvärden” är det möjligt att döma till samhällstjänst. Möjligen skulle man kunna tolka detta som att nivån på artvärdet inte skulle spela någon roll. Men det gör det troligtvis, för några samhällstjänstdomar har inte kunnat hittas (i 1995 års statistik) då brottet man dömt för är mened, ett artbrott som får anses ha ett väldigt högt artvärde. Detsamma gäller för jaktbrott. Artvärdet verkar alltså ha viss betydelse, men det är oklart hur stor.⁴⁹

I prop. 1987/88:120 talas det bara om (förutom billighetsskälen i 29 kap. 5§ BrB) skälen i 30 kap. 9§ andra stycket (särskilda skäl för skyddstillsyn) som sådana skäl som kan leda till att fängelse inte döms ut trots artbrottslighet. I och med de nya bestämmelserna kan alltså de särskilda skälen för villkorlig dom (30 kap. 7§ andra stycket) också räknas till dessa.

De nya alternativen till fängelse och fängelsestraff, verkställda i anstalt, anses vara mer humana. De nya påföljdsformerna måste dock alltid bedömas vara tillräckligt ingripande för att ersätta de frihetsberövande påföljderna, som ju annars döms ut av allmänpreventiva skäl. Generellt sett har det även skett en sänkning av den allmänna straffnivån. Denna tendens har märkts under en längre tidsperiod. Sänkningen har således inneburit att de brott som det tidigare dömdes till fängelse för, av allmänpreventiva skäl, numera kan leda till betydligt lindigare påföljder.⁵⁰

⁴⁷ Borgeke, s. 232

⁴⁸ Borgeke, s.232

⁴⁹ a.a. s. 233-34

⁵⁰ Stenborre, s. 759-60

6 BROTTETS ART KAN HA BETYDELSE ÄVEN PÅ ANDRA OMRÅDEN

Även när det gäller böter kan brottets art ha en viss inverkan. Inte när det gäller nivån på bötesstraffet, utan när det gäller straffmätning av böter i kombinationsfallen (jfr rättsfallen nedan, kap. 9). I dessa fall döms böter ut enligt 30 kap. 8§ BrB jämte villkorlig dom, eller enligt 30 kap. 10§ BrB jämte skyddstillsyn.⁵¹

Enligt Martin Borgeke bör utgångspunkten för bestämmandet av antalet böter i kombination med villkorlig dom vara brottets straffmättningsvärde. Bötesstraffet bör således sättas i relation till längden av det fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse i stället skulle valts som påföljd. I de fall brottet har ett artvärde bör även detta beaktas. Det innebär att ju högre ”summan” av brottets straffvärde och dess artvärde är, desto större bör antalet dagsböter vara. Samma grundtanke borde kunna gälla vid bestämmandet av antalet dagsböter vid skyddstillsyn. I lagtexten i 30 kap. 10§ BrB anges dessutom att brottets art är en faktor som skall vägas in i bedömningen av om en skyddstillsyn skall kombineras med böter. Det bör även vara möjligt att åberopa brottets art då man dömer till skyddstillsyn jämte fängelse (28 kap. 3§ BrB) när det rör sig om brott som annars skulle föranleda fängelsestraff som uppgår till sex månader eller mer, men inte till ett år. För en sådan rättstillämpning menar han dock att det bör krävas att skyddstillsynsskäl är klart framträdande.⁵²

När det gäller unga lagöverträdare gäller enligt 30 kap. 5§ BrB att fängelse får ådömas den som är under 18 år enbart om det finns synnerliga skäl. Om den tilltalade har fyllt 18 men inte 21 gäller att det skall finnas särskilda skäl med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars. Med ”eller annars” menas enligt förarbetena tidigare brottslighet och brottets art. För att fängelse skall få ådömas den yngsta gruppen lagöverträdare är det normalt brottets straffvärde som skall vara vägledande för om synnerliga skäl finns. HD har emellertid i ett fall (NJA 1996 s.757) gjort avsteg ifrån detta och dömt en 17-åring till fängelse i en månad för mened. Denna rättstillämpning innebär alltså att riktigt höga artvärden kan leda till att fängelse väljs som påföljd även för mycket unga lagöverträdare.⁵³ (Detta har dock i viss mån modifierats i NJA 1999 s. 561, se nedan, kap. 9).

⁵¹ a.a. s. 234

⁵² a.a. s. 235-38

⁵³ a.a. s. 238

7 VIDARE DISKUSSION

I Straffsystemkommitténs betänkande SOU 1995:91 togs frågan om artbrotten upp till behandling igen. Det kommittén ville uppnå var ett klargörande av artbrottsinstitutet. Kommittén höll helt med i diskussionen Fängelsestraffkommittén tidigare fört angående allmänpreventionens betydelse, men menade att domstolarna ändå inte resonerat på ett sådant ”fall-till-fall-sätt” tidigare och att det därmed inte blev någon större skillnad i praktiken efter reformen på den punkten. Visserligen, sade kommittén, ligger ju alltid allmänpreventiva överväganden till grund för straffsystemet i sin helhet, och också i vissa fall i påföljdshänseende. Det rör sig emellertid då om en generell bedömning av vissa typer av brottsliga gärningar och inte om bedömningar i det enskilda fallet.⁵⁴

Man kan inte låta bli att undra varför inte lagstiftaren i själva författningsspråket tagit upp detta på ett tydligt sätt. Enligt Borgeke är svaret detta: i tidigare praxis förekom det att domstolar gjorde allmänpreventiva överväganden i det enskilda fallet på så sätt att man funderade över i vilken utsträckning domen i ett specifikt fall kunde förväntas ha allmänpreventiv effekt. En sådan rättstillämpning strider alldeles uppenbart mot lika-behandlingsprincipen. Inte heller i övrigt är det godtagbart att domstolarna använder sig av någon form av allmänpreventivt instrument genom att i olika fall försöka ”statuera exempel”.⁵⁵ Här går alltså åsikterna isär, och det är nog lika bra att lämna det därhän.

I propositionen 1997/98:96 togs de förslag som getts i SOU 1995:91 upp till bedömning. Utredningens förslag gick inte igenom, utan man sköt eventuella förändringar på framtiden, (varför förslagen inte ges utrymme i denna framställning).

Man företog även en liten sammanfattning av artbrottsinstitutet såsom det utvecklats dithills och konstaterade att det står klart ”att bedömningen om ett visst brott med hänsyn till sin art bör särbehandlas i påföljdshänseende ofta vållar svårigheter i rättstillämpningen. I avsaknad av mera generella riktlinjer för vad som skall föranleda sådan särbehandling har domstolarna att falla tillbaka på en relativt kasuistisk rättspraxis, vilket inte sällan leder till en stelbent tillämpning med endast begränsat utrymme för att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.”⁵⁶ Efter detta konstaterande fortsätter resonemanget så, att ett sätt att komma ifrån dessa svårigheter vore att avskaffa systemet med artbrott, men det menar man inte vara

⁵⁴ SOU 1995:91, s. 134

⁵⁵ Borgeke, s. 225

⁵⁶ prop. 1997/98:96, s. 117

möjligt utan att förändra den grundläggande konstruktionen av påföljdssystemet. Så länge det finns en presumtion för att domstolen i första hand skall välja ett alternativ till fängelse som påföljd, sägs det, ”...torde det vara nödvändigt att, utöver straffvärdet och eventuell tidigare brottslighet, kunna beakta också brottslighetens art såsom ett skäl för att döma till fängelse.”⁵⁷ Men, det nämns också, med tanke på nya påföljdsformer och verkställighetsformer, att enbart det förhållandet att det rör sig om ett artbrott inte behöver leda till ett fängelsestraff som skall verkställas i anstalt.⁵⁸ Att detta är möjligt har jag gått igenom ovan, således behövs det ingen närmre förklaring till det här.

8 ÅSIKTER SOM FRAMKOMMIT I DEBATTEN

Massiv kritik har framförts mot artbrottssystemet. Det är främst kritik som riktar sig mot det faktum att det genom detta system blir tillåtet för domstolarna att göra allmänpreventiva bedömningar på påföljdsnivån, trots att sådana bedömningar egentligen hör hemma på lagstiftningsnivån. Annan kritik som har framförts riktas mot att hela systemet är så löst att inga egentliga riktlinjer finns, och det finns en rädsla för att inte den rättsliga likabehandlingsprincipen tillgodoses på ett tillräckligt sätt.

Martin Borgeke diskuterar, i sin artikel i Svensk Juristtidning, allmänpreventionen och menar att sådana överväganden bör göras på ett övergripande plan och att dessa skall gälla *generellt* för de gärningar som är aktuella och inte användas för att statuera exempel i det enskilda fallet. Detta är viktigt, inte bara med hänsyn till likabehandlingsprincipen, utan också på grund av den osäkra betydelse som allmänpreventionen faktiskt har då det gäller effekterna av ett enskilt domstolsavgörande. Det är mycket svårt att säga att ett enskilt domstolsavgörande har någon allmänpreventiv effekt överhuvudtaget.⁵⁹ Den rättstillämpning som Borgeke förespråkar när det gäller artbrott innebär dels att domstolarna skiljer mellan omständigheter som påverkar straffvärdet och omständigheter som påverkar bedömningen av brottets art, dels iakttar försiktighet när det gäller vilka omständigheter som skall tillåtas verka skärpande vid bedömningen av brottets art.⁶⁰

⁵⁷ a.a. s. 117

⁵⁸ a.a. s. 118

⁵⁹ Borgeke, s. 225-26

⁶⁰ a.a. s. 228

Vad det gäller det utrymme för en utökning av artbrottsinstitutet som kan ske (och har skett) genom domstolspraxis, så är det många som protesterar mot detta. Dels har det visat sig att även de lägre domstolarna har bidragit till denna utveckling, vilket alltså inte faller i god jord, och dels uttrycks det att det finns en fara för att antalet artbrott ökar för mycket. Att inte institutet getts klara och restriktiva regler lämnar fältet öppet för att allt fler brott skall bli klassificerade som artbrott.⁶¹

Petter Asp och Andrew von Hirsch menar i sin artikel i SvJT, att om det är nödvändigt att ha den möjligheten för domstolarna att i påföljdsbedömningen kunna beakta allmänpreventiva hänsyn, så bör detta visserligen, med nuvarande system, ske genom artbrottsinstitutet. Men systemet i sig är inte bra. En nackdel är att möjligheten att av allmänpreventiva skäl skärpa straffen för vissa typer av brott skapar möjligheter till missbruk. Detta beror på att ingen klar linje finns mellan de olika brottstyperna och detta leder till att det inte finns någon garanti för att lagstiftaren inte kan missbruka sin makt. Det finns alltså en möjlighet att "efter behag åstadkomma ett 'behov' av en viss nivå av straffhot". Detta blir än mer gällande då man inte håller sig på lagstiftningsnivå när det gäller en sådan avgränsning utan dessutom låter det bli en del i domstolarnas påföljdsbestämning.⁶² Om domstolen i det enskilda fallet skall avgränsa den typ av brott för vilka ett sådant allmänpreventivt behov finns, kan en ökad frekvens alltid påvisas. Det finns också en stor risk för att detta tänkande leder till en ökning i straffvärde, på grund av att det inte verkar vara avsett att ett minskat allmänpreventivt behov skall inverka på straffvärdet i sänkande riktning. Som ett exempel på detta kan tas den situation, att frekvensen för en viss brottstyp går upp från 50 till 75 för att sedan sjunka till 50 igen. Därefter pendlar denna brottstyp mellan dessa två frekvenser. Med de allmänpreventiva hänsynstagandena som råder skulle detta sannolikt leda till ett successivt ökat straffvärde trots att brottet, om man slår ut det över tiden, inte har ökat i omfattning överhuvudtaget.⁶³

Dessutom är det så, att artbrottsinstitutet är ett undantag i påföljdsregleringen. Om man skulle låta enbart ökningen av ett visst brott vara bestämmande för att låta brottet omfattas av institutet, kan detta enkelt leda till att det som var tänkt som ett undantag utvecklar sig till att vara en huvudregel. Vad gäller att en brottstyp är svår att upptäcka och att detta skulle leda till att den omfattas av artbrottsinstitutet är också svårt att förstå. Varenda brottsling försöker ju att undgå upptäckt, i vart fall om de är någorlunda rationella. Att låta detta vara ett kriterium för strängare straff kan också lätt leda till att institutet får en huvudregelsstatus, speciellt om

⁶¹ Påle och von Hirsch, s.247

⁶² Asp, Petter och von Hirsch, Andrew, Straffvärde. Ur Svensk Juristtidning 2/99, s. 156-57

⁶³ a.a. s. 156-57

man tänker på de många svårupptäckta brott som faktiskt inte klassas som artbrott, såsom t ex butiksstölder. Man kan dessutom undra, menar Påle och von Hirsch, hur ett brott som är svårupptäckt skulle kunna förhindras genom allmänpreventiva strategier.⁶⁴ Vad gäller detta, och det faktum att ett brott som blivit mer elakartat också kan vara ett skäl att ansluta det till artbrottskategorin, har Borgeke behandlat och det har jag återgivit ovan, så det ska jag inte gå in på igen. Påle och von Hirsch skulle helst se ett system fritt från artbrottsinstitutet då de menar att detta aktualiserar en rad frågor av rättvisekaraktär som inte kan besvaras på ett tillfredsställande sätt. De säger också att för det fall att artbrottsinstitutet är här för att stanna så behöver det utvecklas klara och restriktiva kriterier för dess tillämpning. Vidare menar de att lagstiftaren är den som bäst torde klara att överblicka de konsekvenser institutet får för nivån på landets fångpopulation, vilket är en viktig uppgift eftersom vårt samhälle erkänner de skadliga verkningar ett fängelsestraff har för den dömda.⁶⁵

I sista hand är det en uppgift för lagstiftaren att klart uttala vilka brott och på vilka grunder ett brott skall särbehandlas. I ett system som huvudsakligen betonar vikten av proportionalitet mellan brottets svårhet och straffets stränghet måste det krävas att väl underbyggda argument presenteras för att tillåta avsteg från denna princip. Utan en lagreglering kan det befaras att artbrott i slutänden endast blir en fråga om ”en domares intuition”. Den riktlinje, som gavs i förarbetena som innebär att brottets straffvärde är skäl för fängelse om det uppgår till ett år eller mer, tillämpas tämligen strikt av domstolarna. Därför finns det en viss risk att domstolarna i fall där straffvärdet inte ”räcker till” för att utdöma ett frihetsberövande straff, försöker undvika ett ”stötande resultat”⁶⁶ med en icke frihetsberövande påföljd genom att i stället klassificera brottet som ett artbrott. Av praxis kan skönjas en viss ökning av gärningar som bedöms som artbrott. Det är därför hög tid att domstolarna ges en bättre vägledning för när detta kan anses vara motiverat.⁶⁷

⁶⁴ Påle och von Hirsch, s. 245

⁶⁵ a.a. s. 256-57

⁶⁶ Jfr nedan NJA 1988 s. 55 och RH 1994:118

⁶⁷ Thunberg, s. 262-63

9 RÄTTSFALL – EN JÄMFÖRANDE STUDIE

Eftersom jag är intresserad av att se om artbrotten behandlats olika i tid finner jag det relevant att kontrollera om reformen inneburit någon egentlig skillnad. Reformen sägs ju vara ett i lag fastställande av tidigare praxis, vilket torde innebära att man inte bör kunna hitta några praktiska skillnader i påföljdshänseende.

Jag har valt att jämföra två olika brott före och efter reformen. De jag har valt är mened och misshandel som inte är ringa. Anledningen till att jag valt just dessa två beror på att de till sin natur är så olika. Mened anses ha ett högt ”artvärde” och tillhör den kategori av brott som oftast klassificeras som artbrott på grund av vikten att upprätthålla respekten för rättssystemet. För misshandel döms det i regel inte i lika stor grad till fängelse och brottet tillhör den grupp av brott som pekas ut som artbrott på grund av att det kränker den personliga integriteten och som dessutom anses ha ökat i frekvens, särskilt bland unga.

Frågan är alltså om reformen spelat någon roll för bedömningen av påföljd för dessa brott eller om det har varit samma syn på dessa hela tiden.

Att jag bara har valt två brottstyper till jämförelsen beror på att jag vill begränsa omfattningen. Detta leder naturligtvis till att jag varken kan eller vill göra anspråk på en fullständig utredning. Möjligtvis får jag en liten fingervisning om hur det ser ut och det nöjer jag mig med i detta arbete.

Jag väljer i min sammanställning att jämställa ”kombinationspåföljderna”, d v s skyddstillsyn och samhällstjänst samt villkorlig dom och samhällstjänst, med fängelse. Dessa fastställs alltid tillsammans med ett alternativstraff, d v s hur långt fängelsestraff det ”motsvarar”. Därför tycker jag det ligger närmre till hands att jämföra det med fängelse i detta arbete, än att se det som ”vanliga” skyddstillsyns- och villkorlig domspåföljder. Allt för att underlätta översikten. Förändringarna infördes ju först 1999 och därmed blir det missvisande om jag tar med dessa såsom icke frihetsberövande påföljder. Det skulle då kunna missuppfattas på så sätt att domstolarna i dag ser mildare på de brott som leder till sådana påföljder, även om det i själva verket är påföljdsutbudet som har förändrats.

Varje brottstyp redovisas för sig med fem rättsfall från tiden före reformen och fem från tiden efter. Alla rättsfallen är inte NJA-fall av den enkla anledningen att jag inte hittat tillräckligt många användbara sådana. Således finns ett par fall som endast behandlats till och med hovrätten vilket innebär att jag inte kan jämföra Högsta domstolens inställning i lika hög grad

som de andra instansernas. I det första menedsfallet döms straffarbete ut. Även detta straff jämför jag med fängelse, för enkelhetens skull.

9.1 Mened före reformen

9.1.1 NJA 1963 s. 377

Gustavsson och Nilsson åtalades för anstiftan av mened och mened respektive mened för att vid sjöförklaring (utredning av sjöolycka i detta fallet) lämnat, och med vittnesed bekräftat, oriktiga uppgifter.

Två fartyg hade kolliderat på grund av att Gustavsson, som var befälhavare på det ena fartyget, till följd av spritpåverkan inte kunde manövrera fartyget ordentligt. Gustavsson övertalade Nilsson, anställd ombord på fartyget, att ljuga om anledningen till den bristfälliga manövreringen. Själv lämnade han också oriktiga uppgifter angående detta vid förhöret. RR:n ansåg det styrkt att Gustavsson var skyldig till anstiftan av mened, och att Nilsson var skyldig till mened. Däremot skulle Gustavsson inte behövt bekräfta sina uppgifter under vittnesed då det var han som stod föremål för undersökningen. Därför kunde han inte fällas till ansvar för mened. De båda dömdes till straffarbete och "[a]v hänsyn till den allmänna laglydnaden finner RR:n påkallat, att Gustavsson undergår straff."

Nilsson slapp undan med villkorlig dom med hänvisning till den påverkan Gustavsson utsatt honom för, hans ålder samt personliga omständigheter i övrigt. Gustavsson dömdes för vållande till sjöolycka och anstiftan av mened till åtta månaders straffarbete. Nilsson dömdes till sex månaders straffarbete omvandlat till villkorlig dom.

Hovrätten fann inte att omständigheten att det inte ålegat Gustavsson att bekräfta sin berättelse under vittnesed var av beskaffenhet att utesluta ansvar för mened. Gustavsson dömdes här för anstiftan av mened, mened och vållande till sjöolycka till ett års straffarbete. Nilssons villkorliga dom fastställdes. Gustavsson sökte ensam revision till Högsta domstolen, som fastställde Hovrättens dom.

Visserligen dömdes Gustavsson även för vållandebrottet, men resonemanget i RR:n om den allmänna laglydnaden tyder på att menedsbrotten fick den betydelsen att det avgjordes att straffet skulle avtjänas i stället för att välja villkorlig dom även för Gustavsson.

9.1.2 NJA 1971 B 23

E. Gunnarsson och U. Nilsson dömdes 1969 av HR:n för mened respektive osann partsutsaga. Båda dömdes till skyddstillsyn och dagsböter.

Hovrätten fann liksom HR:n att de gjort sig skyldiga till dessa brott, samt att brotten inte var ringa. Hovrätten uttalade att ”särskilt av hänsyn till allmän laglydnad” så borde de båda dömas till fängelse. Domen ändrades så att de båda två dömdes till sex månaders fängelse. Saken prövades av Högsta domstolen, som ansåg att skuldfrågan var bevisad och gällande påföljdsfrågan sades det att ”[b]rotten är av sådan art, att de med hänsyn till allmän laglydnad bör föranleda frihetsberövande påföljd, om ej särskilda skäl talar däremot.” Med anledning av vad som framkommit om U. Nilsson personligen, ansågs särskilda skäl för skyddstillsyn föreligga för hennes del. Hon dömdes till skyddstillsyn och 50 dagsböter a tio kronor. För Gunnarssons del ändrades inte Hovrättens dom.

HR:n har till synes gjort den bedömningen att personliga omständigheter talar för annan påföljd än fängelse. HovR:n tycks mena att personutredningen inte har någon större betydelse: här rör det sig om artbrott, alltså skall med hänsyn till allmän laglydnad fängelse utdömas! HD gjorde en helhetsbedömning med utgångspunkt i att särskilda skäl skulle finnas för att inte döma till fängelse på grund av den allmänna laglydnaden. Härvid kom man fram till att de personliga omständigheterna å U. Nilssons sida, men inte Gunnarssons, talade för annan påföljd än fängelse. För första gången märks det att vi faktiskt har att göra med *två olika* gärningsmän i det här fallet.

9.1.3 NJA 1980 s. 435

R. Sederblad och P. Johansson åtalades för mened. De hade lämnat osanna uppgifter då de hördes som vittnen i ett mål angående grovt narkotikabrott. Målet rörde det faktum att ”B” sålt narkotika till Sederblad och Johansson. De båda vitsordade att de köpt narkotika, men förnekade att de hade köpt något av ”B”, något de tidigare (i polisförhören), båda två var för sig, hävdat att de gjort.

Tingsrätten ansåg att de skulle dömas till ansvar för mened. Med hänvisning till hänsyn till allmän laglydnad dömdes de till ett års fängelse båda två.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen höll med om att brotten skulle föranleda fängelsestraff, men ansåg att även med hänsyn tagen till den allmänna laglydnaden fick omständigheterna (att de var inblandade i målet till viss del) anses medge att straffen sattes lägre. De dömdes till åtta månaders fängelse.

TR:n har alldeles uppenbart ansett att det inte behövdes någon diskussion i det här fallet; HD likaså.

9.1.4 RH 1981:178

Roland M förteg vid två rättegångstillfällen som rörde utmätning och konkurs att han innehade en bostadsrättslägenhet värd ca 20000kr.

Tingsrätten uttalade angående menederna, att med hänsyn till allmän laglydnad borde denna brottslighet föranleda frihetsberövande påföljd. Det fanns, menade man, inga sådana förhållanden å Roland M:s sida att det fanns anledning att göra avsteg från detta. Han dömdes för grov oredlighet mot borgenär och mened till sex månaders fängelse.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen vägrade prövningstillstånd.

Viss bedömning av helheten verkar ha gjorts, dock inte till så stor del. Det kan å andra sidan ha att göra med att där inte fanns mycket att säga.

9.1.5 RH 1983:74

Ola H avgav falsk vittnesutsaga i mål om rattfylleri – Dan N stod åtalad för rattfylleri. Ola H var själv föremål för huvudförhandlingen, åtalad för stöld. När han hördes angående rattfylleriåtalet påstod han, mot bättre vetande, att Dan N inte kört bil vid ifrågavarande tillfälle.

Tingsrätten fann utrett att Ola H hade lämnat osann uppgift ifråga om vem som kört bilen och dömdes honom för mened till åtta månaders fängelse.

Ola H överklagade till Hovrätten som fann att han egentligen inte borde vittnat eftersom han själv varit part i huvudförhandlingen, men att han ändå varit skyldig att lämna sanningsenliga uppgifter vid vittnesförhöret. Annan påföljd än fängelse ansågs inte kunna komma ifråga.

Däremot bestämdes strafftiden till fyra månader i stället för åtta på grund av hans ålder.

Här ges inget utrymme för att resonera. Mened är ett brott som leder till fängelse, ”punkt slut”.

9.2 Mened efter reformen

9.2.1 RH 1994:58

Nichlas M, 19 år då brottet begicks, åtalades för mened. Han hade, under laga ed, uppgett att han inte sett hur Henrik H misshandlat Robert P, trots att han i själva verket hade bevittnat händelsen.

Tingsrätten menade att brottet till sin karaktär är sådant att det normalt skall leda till frihetsberövande påföljd. Sedan resonerade man kring bestämmelserna i 30 kap. 5 § BrB angående att det krävs särskilda skäl för att man skall få döma en person som fyllt 18 år men inte 21 år till fängelse. Att Nichlas M känt sig rädd för repressalier från Henrik H:s sida, om han inte ljög, spelade ingen roll för påföljdsvalet, menade Tingsrätten. Däremot kunde det påverka straffmätningen i mildrande riktning, sades det.

Nichlas M dömdes till två månaders fängelse.

Hovrätten resonerade också kring 30 kap. 5§ BrB och uttalade att vad gäller bedömningen av ”särskilda skäl” så beaktas bland annat arten av brottet. Menedsbrottet är ett sådant brott som på grund av sin art normalt förskyller fängelsestraff. Med hänsyn till detta, fortsatte man, och till att det i utredningen om Nichlas M:s personliga förhållanden i övrigt inte framkommit någon omständighet som talar emot det, bör han dömas till fängelse. Han fick ”rabatt” för sin låga ålder enligt 29 kap. 7§ BrB, och fängelsestraffet stannade på tre månader. Att han blivit utsatt för hotelser från Henrik H ansåg inte Hovrätten kunna tillmätas någon nämnvärd betydelse vid straffmätningen.

Här ges heller inget utrymme för diskussion. Mened är till sin karaktär sådant att fängelse bör följa som straff!

9.2.2 RH 1996:19

Stefan S, 17 år vid brottet; åtalades för mened. Han lämnade oriktiga uppgifter under laga ed i samband med ett rånåtal mot Thomas M. Han påstod att han ej sett något trots att han bevittnat händelsen.

Tingsrätten diskuterade menedens höga straffvärde och det faktum att Stefan S tidigare dömts för stöld och skadegörelse. Han var endast 17 år då brottet begicks, alltså krävs enligt 30 kap. 5§ BrB att synnerliga skäl skall föreligga för att man skall få lov att döma till fängelse.

Stefan S levde under socialt ordnade förhållanden, varför skyddstillsyn inte ansågs kunna komma ifråga. Brottets art och höga straffvärde ansågs leda till att synnerliga skäl förelåg och Stefan S dömdes till fängelse. Han fick ”ungdomsrabatt” enligt 29 kap. 7§ BrB och straffet stannade på två månader.

Hovrätten talade om menedsbrottet som artbrott och sade att detta normalt leder till fängelsestraff. Den mened som Stefan S gjort sig skyldig till var av allvarlig beskaffenhet, sades det, och det fanns inga förmildrande omständigheter kring brottet. Valet stod, enligt hovrätten, mellan skyddstillsyn och fängelse. Förutsättningar för vård inom socialtjänsten förelåg ej och villkorlig dom ansågs inte kunna komma ifråga. De resonerade kring 30 kap. 5§ BrB och ”synnerliga skäl” och pekade på det faktum att Högsta domstolen betonat att fängelse bör kunna komma ifråga endast i sällsynta undantagsfall för de lagöverträdare som är under 18 år. ”Menedsbrottet är riktat mot rättssamhället och utgör ett allvarligt hot mot den dömande verksamheten” sade man i Hovrätten och menade att eftersom det hade framkommit att Stefan S och hans kamrater tog väldigt lätt på eden och det ansvar som följer med denna, så fanns det synnerliga skäl att döma till fängelse, eftersom det var ett förhållningssätt som måste stävjas.

Stefan S dömdes efter ”ungdomsrabatt” till en månads fängelse.

TR:n följer helt praxis i det här fallet utan att ta hänsyn till att en helhetsbedömning bör göras i varje enskilt fall. Visserligen hade Stefan S gjort sig skyldig till brott tidigare, men det var inte på något sätt liknande brottslighet. Det HovR:n gör är att använda det här fallet till att statuera exempel. Det är dessutom en klart uttalad önskan från rättens sida att göra just detta!

9.2.3 NJA 1996 s. 757

Jonas A och Christian E lämnade osanna uppgifter under laga ed i samband med vittnesförhör i mål om misshandel. Jonas A påstod att en av de åtalade för misshandeln, Robert, inte befunnit sig på platsen för misshandeln då denna inträffade. Det befanns emellertid styrkt att Robert deltagit i den. Christian E påstod att en annan av de tilltalade, Gustav, inte sparkat målsäganden, trots att han iakttagit detta.

Tingsrätten ansåg det styrkt att de båda begått mened och uttalade att "[d]et är av yttersta vikt för rättskipningen att respekten för vittnesedens betydelse upprätthålls. Av detta skäl bestäms påföljden för mened närmast regelmässigt till fängelse."

Varken Jonas A eller Christian E var fyllda 18 år vid brotten. Alltså krävdes det att synnerliga skäl fanns för att få döma dem till fängelse. Synnerliga skäl fanns inte, ansåg Tingsrätten, och dömde Jonas A till villkorlig dom och 120 dagsböter a 30 kr. Christian E dömdes till villkorlig dom och 80 dagsböter a 30 kr.

Enbart Jonas A överklagade och menade att åtalet skulle ogillas.

Hovrätten diskuterade kring "synnerliga skäl" och kom därvid fram till att vid bedömningen av huruvida synnerliga skäl föreligger skall beaktas bland annat arten av brottet, och hänvisade också till RH 1996:19 (se ovan). Emellertid pekade Hovrätten också på det faktum att Högsta domstolen betonat att fängelse bör komma ifråga för de under 18 år endast i sällsynta undantagsfall.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen pekade på att mened är ett artbrott och att fängelse därför framstod som den riktiga påföljden. Därefter diskuterade domstolen Jonas A:s ålder och det faktum att största möjliga restriktivitet skall iakttas med att döma ut fängelse för de som är under 18 år vid brottet. Den normala påföljden i de fallen är enligt Högsta domstolen vård enligt socialtjänstlagen. Det konstaterades att det inte fanns anledning till sådan vård. Ej heller fanns det anledning att befara fortsatt brottslighet från Jonas A:s sida. Men domstolen fortsatte med att konstatera, att "[m]enedsbrottets art utgör synnerliga skäl att döma Jonas A till fängelse." Det ansågs inte finnas några sådana personliga omständigheter som skulle kunna leda till att annan påföljd ändå skulle kunna komma ifråga. Efter "ungdomsrabatt" enligt 29 kap. 7§ BrB slutade straffet på en månades fängelse.

Ett justitieråd var skiljaktigt och hade velat fastställa Hovrättens domslut.

TR:n betonar att det rör sig om ett artbrott, men finner vid en *samlad bedömning* att inte synnerliga skäl för fängelse finns. HD bestämmer i stort sätt att fortsättningsvis skall artbrott

anses vara ett av de skäl som kan vara synnerliga skäl för fängelse. Av förarbetena framgår att synnerliga skäl enbart skall kunna utgöras av ett mycket högt straffvärde. Menedens straffvärde är tämligen högt, men med samma straffvärde på ett annat brott, som inte är artbrott, hade förmodligen aldrig fängelse kommit ifråga i den här situationen.

9.2.4 Dom från Tingsrätten i Malmö 1998-10-22

Allmän åklagare yrkade ansvar å Skender I för mened, Lulzim M för anstiftan av mened och Gökhan G för mened. I ett mål om rattfylleri påstod de alla tre att Lulzim M, som varit berusad vid ifrågavarande tillfälle, inte kört bil i detta tillstånd trots att polisen bevittnat detta. Lulzim M hade åberopat Skender I och Gökhan G som vittnen. Därmed visste han att de skulle lämna osanna uppgifter. Alla tre skulle fylla 22 år det år brotten begicks.

Tingsrätten ansåg åklagarens talan vara styrkt och menade att eftersom brotten är artbrott skulle fängelse utdömas om inte särskilda skäl talade emot detta. Tingsrätten ansåg inte att några sådana skäl hade framkommit och dömde dem alla tre till sex månaders fängelse.

Alla tre överklagade.

Hovrätten kom med sin dom 1999-04-26. Rätten menade att åtalet var styrkt i alla delar och att det inte rörde sig om ringa brott. Rätten konstaterade den tämligen fasta praxis som utbildats när det gäller menedsbrott av det aktuella slaget - fängelsestraff på sex månader som normalstraff. Därefter gick man igenom de personliga omständigheter som framkommit om de tilltalade: endast Skender I var tidigare dömd för brott, ingen av dem var i behov av särskilt stöd eller skyddstillsyn. Alternativet till fängelse var villkorlig dom. Skälen för fängelse i 30 kap. 4§ BrB räknades upp, och det konstaterades att på grund av menedsbrottets art var det starkt motiverat med fängelsestraff.

I och med lagändringen den 1/1-99 i 30 kap. 7§, 2 stycket BrB är det numera så att särskilda skäl för att döma till villkorlig dom i stället för fängelse föreligger då möjlighet finns att döma till villkorlig dom i kombination med samhällstjänst. Det krävs den tilltalades samtycke för detta och det utgör ett alternativ till fängelse, varför ett alternativstraffs (det fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut) längd alltid skall sättas ut i domen. Förutom den tilltalades samtycke krävs det att det är en lämplig påföljd med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter. Domstolen konstaterade ifråga om detta, att alla levde under relativt välordnade förhållanden och hade goda förutsättningar att fullgöra en samhällstjänst. De hade alla samtyckt till detta. Därför, menade Hovrätten, var det i och för sig en lämplig påföljd för

var och en av dem, men, fortsatte hovrätten: "[e]tt av syftena med lagändringen var att öka utrymmet för att bestämma påföljden till villkorlig dom vid artbrott med ett straffvärde på upp till några få månaders fängelse." Mened, sade rätten, har länge intagit en särställning bland artbrotten och har ett relativt högt straffvärde. På grund av brottets art och dess straffvärde på sex månader ansågs inte villkorlig dom och samhällstjänst kunna komma ifråga.

Tingsrättens domslut fastställdes.

TR:n finner inte att det finns några särskilda skäl emot fängelse, varför det blir det enda straffet som kommer ifråga. Det känns inte som om något egentligt resonemang ligger bakom detta ställningstagande. HovR:n konstaterar att det är fängelse som gäller enligt praxis och enda anledningen till att inte villkorlig dom och samhällstjänst kan komma ifråga är att det rör sig om mened. Detta anknyter till Martin Borgekes tanke om olika högt artvärde för olika artbrott. Förmodligen blir det svårt för den kombinationspåföljd som här är ifråga att slå igenom i menedsfallen, speciellt då gärningsmännen är över 21 år. Menedens straffvärde är ju tämligen högt, liksom artvärdet. Det har även uttryckts att villkorlig dom och samhällstjänst för att komma ifråga, måste ses som tillräckligt ingripande för att använda det i stället för fängelse. Möjligtvis är det därför något annat än fängelse inte kan komma ifråga.

9.2.5 NJA 1999 s. 561

Allmän åklagare yrkade ansvar å Niwin S för mened, Cathrin M-G för anstiftan av mened (och Allan H för anstiftan av mened och andra brott).

Niwin S lämnade under laga ed oriktiga uppgifter i mål om misshandel angående huruvida Allan H slagit eller enbart knuffat Cathrin M-G. Niwin S påstod sig ha sett endast knuffar, trots att hon rätteligen sett hur Allan H både utdelat knytnävsslag mot ansiktet och huvudet och dragit Cathrin M-G i håret. Allan H och Cathrin M-G kontaktade Niwin S före rättegången och förmådde henne att begå mened.

Tingsrätten ansåg åtalet styrkt i alla delar.

Niwin S som bara var 16 år vid brottet, hade inte begått brott tidigare. Hon levde under bekymmersamma hemförhållanden, men fick stöd genom socialvården och svarade positivt på dessa åtgärder. Niwin S kontaktade själv polisen sedan hon kommit underfund med att hennes handlande varit fel. Detta och hennes ungdom vägdes in i valet av påföljd. Tingsrätten fann att det saknades anledning att befara fortsatt brottslighet. Villkorlig dom tillsammans med ett mycket kännbart bötesstraff befanns vara ett tillräckligt straff.

Beträffande Cathrin M-G, så var hon tidigare dömd för stöld till villkorlig dom. Det nuvarande brottet ansågs vara allvarligt, men att hon stått under starkt inflytande av Allan H och även utsatts för våld från honom, skulle vägas in vid bestämmandet av påföljd. Det saknades anledning att befara fortsatt brottslighet. Villkorlig dom samt ett kraftigt bötesstraff ansågs räcka även för henne.

De dömdes båda till villkorlig dom och 150 dagsböter a 30 kr. (Allan H dömdes för anstiftan av mened och andra brott till ett års fängelse).

Hovrätten började med att konstatera att när det gäller mened, som är ett artbrott, föreligger regelmässigt en mycket stark presumtion för att bestämma påföljden till fängelse. För vuxna lagöverträdare gäller detta så gott som undantagslöst. Det krävs i dessa fall att det finns särskilda skäl av betydande styrka för att man skall frångå denna praxis.

När det gäller Niwin S, som var 16 år vid brottet, skulle det innebära att det krävdes synnerliga skäl för att få döma henne till fängelse.

Brottets art kan, menade Hovrätten, endast i sällsynta undantagsfall leda till fängelse för en tilltalad som är under 18 år. Emellertid menade rätten att menedsbrottet är ett sådant undantagsfall, och hänvisade till utgången av NJA 1996 s. 757.

Alltså fanns synnerliga skäl för fängelse även här, och frågan var om ett alternativ till fängelse ändå kunde väljas. Eftersom det inte fanns förutsättningar för att överlämna henne till vård inom socialtjänsten och att hon levde under relativt välordnade förhållanden i övrigt, samt att hon samtyckt till samhällstjänst, bestämdes påföljden till villkorlig dom i kombination med 40 timmars samhällstjänst. Alternativstraffet var fängelse i en månad.

Cathrin M-G var 20 år, vilket innebär att särskilda skäl för fängelse måste föreligga för att få döma henne till detta straff. 30 kap. 5§ BrB säger, när det gäller ”särskilda skäl” att dessa är gärningens straffvärde ”eller annars”. ”Eller annars” står för återfall och art enligt förarbetena. Arten av brottet, menade hovrätten, talade starkt för att påföljden skulle bestämmas till fängelse, och att sådana särskilda skäl som krävs förelåg. Däremot kom rätten fram till att Cathrin M-G var i behov av övervakning. Detta samt andra omständigheter som framkommit om hennes personliga förhållanden ledde till att påföljden bestämdes till skyddstillsyn i kombination med 40 timmars samhällstjänst. Alternativstraffet var fängelse i en månad. Högsta domstolens resonemang gick kring skälen för fängelse, 30 kap. 4§ BrB, och det faktum att det rörde sig om artbrott. Domstolen konstaterade att styrkan på presumtionen för fängelse kan variera beroende på brottslighetens karaktär i det enskilda fallet samt omständigheterna kring brottet.

Att Niwin S var rädd för Allan H hade bidragit till meneden. Även Cathrin M-G:s påverkan ledde till denna. ”Synnerliga skäl” hade ansetts finnas i NJA 1996 s. 757, konstaterade domstolen, men då fanns ej möjligheten att välja kombinationsstraff innehållande samhällstjänst. Niwin S:s personliga förhållanden såg numera väldigt ljusa ut och det befanns saknas förutsättningar för vård inom socialtjänsten. Dessutom hade Niwin S bedömts som lämplig för samhällstjänst av kriminalvårdsmyndigheten. Efter en samlad bedömning av alla omständigheter fann domstolen, trots brottets art, att påföljden borde bestämmas till villkorlig dom i förening med samhällstjänst.

När det gällde Cathrin M-G gjorde Högsta domstolen samma överväganden som Hovrätten gjort i fråga om hennes behov av övervakning och de personliga förhållanden i övrigt. Högsta domstolen fastställde Hovrättens domslut för båda.

TR:n gör en helhetsbedömning och tar hänsyn till alla omständigheter, medan HovR:ns resonemang mer rör sig kring brottets art. Att Niwin S dömdes till kombinationspåföljden beror förmodligen till största del på hennes låga ålder. Hade hon fyllt 21 år är det tveksamt om hon inte dömts till fängelse i stället. Att Cathrin M-G dömdes till skyddstillsyn och samhällstjänst beror ju på att hon befanns ha ett övervakningsbehov. Hade hon inte varit i behov av detta hade det kanske slutat med fängelse för hennes del med tanke på hennes ålder och att arten av brottet anses vara ett sådant särskilt skäl som krävs för fängelse. HD:s resonemang tyder på att tanken är att ge mer utrymme för kombinationspåföljderna och också att bryta den utgång som blev i NJA 1996 s. 757 med brottets art som ett synnerligt skäl för fängelse.

9.3 Misshandel före reformen

9.3.1 NJA 1975 s. 768

Allmän åklagare yrkade ansvar å Bo L och Sölve L . De hade, enligt gärningsbeskrivningen, tillsammans och i samråd, med våld tagit 200 kr från Ivar N. Bo L gav honom knytnävsslag och tog stryppgrepp på honom. Sölve L sparkade ett flertal gånger mot ryggen och bröst-korgen. Misshandeln resulterade i svullnad, blåmärke vid höger öga, ömhet och smärre rodnader över struphuvudet, revbensfraktur på vänster sida och ömhet över vänstra njuren. Tingsrätten fann misshandeln styrkt och denna befanns vara icke ringa. Det kunde ej styrkas att Bo och Sölve hade tagit pengarna, varför rån inte var för handen.

Bo var 20 år gammal och hade inte blivit dömd för brott tidigare. Däremot hade han varit ställd under övervakning enligt barnavårdslagen mellan 1970 och 1973. Han hade svårigheter på arbetsmarknaden och tidvis dålig ekonomi. Dessutom hade han tidvis vissa nervösa besvär. Dessa omständigheter menade Tingsrätten talade för att det var bäst med skyddstillsyn. Vid detta val hade Tingsrätten också tagit hänsyn till att Bo varit anhållen och häktad i målet en längre tid. Vidare uttalade rätten att "[a]v hänsyn främst till Bos tillrättaförande bör skyddstillsynen förknippas med böter."

Angående Sölve framkom följande om hans personliga förhållanden: Han var tidigare dömd för häleri, skadegörelse och fylleri och fick för dessa brott vård enligt barnavårdslagen samt böter. Efter det dömdes han för häleriförseelse till böter. Sedan barndomen hade han vistats i fosterhem, på barnhem och ungdomsvårdsskolor. Vid den aktuella tidpunkten hade han emellertid både arbete och sambo och visade således på en positiv utveckling. Därför ansåg Tingsrätten att det var lämpligast med skyddstillsyn. Rätten menade även att han behövde stödet från en övervakare. Även dagsböter skulle dömas ut, menade man, med samma anledning som för Bo.

Bo dömdes till skyddstillsyn och 50 dagsböter a 5 kr. Sölve dömdes till skyddstillsyn och 50 dagsböter a 15 kr.

Hovrätten ansåg liksom Tingsrätten att endast misshandeln var styrkt. Vidare menade rätten att en misshandel som den förevarande, på en enslig plats mot en avsevärt alkoholpåverkad man, som ledde till tämligen betydande skador, samt det faktum att de hade lämnat honom där oaktat att de borde förstått att risk förelegat för att han inte skulle kunna få erforderlig hjälp, visade på stor hänsynslöshet från deras sida. Brottet var inte grovt, menade rätten, men av allvarlig beskaffenhet, och fortsatte: "[a]v hänsyn till allmän laglydnad kan icke komma i fråga att döma till påföljd, som ej innebär frihetsberövande, utan bör envar av Bo och Sölve ådömas ett ej alltför kort fängelsestraff." Båda två dömdes till sex månaders fängelse.

Endast Bo sökte prövningstillstånd hos Högsta domstolen.

Högsta domstolen resonerade kring att Ivar N av Bo:s misshandel endast fått jämförelsevis obetydliga skador och att det inte var visat, mot Bo:s bestridande, att när han lämnade platsen visste han att Ivar hade tillfogats skador av betydligt allvarligare art av Sölve. Inte heller i övrigt ansågs det visat att Bo hade visat stor hänsynslöshet.

Bo var inte tidigare dömd för brott, han levde under ordnade förhållanden med sin mor, som gav honom gott stöd. Hans sociala situation höll på att stabiliseras, och rätten menade att med hänsyn till Bo:s relativa ungdom så fanns det anledning att hysa förhoppningar om att under bra yttre förhållanden skulle Bo nå ökad personlig mognad och stadga. Om han skulle dömas

till fängelse, även om det var ett kortare straff, så skulle utsikterna för hans framtida sociala anpassning väsentligt försämrats. Vidare ansåg rätten, att vid bedömande huruvida hänsyn till allmän laglydnad krävde att Bo dömdes till fängelse, borde särskilt beaktas, att Bo såsom anhållen och häktad med anledning av det aktuella målet, varit berövad friheten under en månads tid. Han dömdes till skyddstillsyn och 50 dagsböter a 5 kr.

TR:n tar hänsyn till de personliga förhållandena och det förekommer inget resonemang kring den allmänna laglydnaden. Detta resonemang står däremot HovR:n för fullt ut och där anses det inte finnas utrymme för något annat än fängelse. HD diskuterar den allmänna laglydnaden men de personliga omständigheterna vägdes in till stor del och ansågs också väga tyngre än de allmänpreventiva hänsynen.

9.3.2 NJA 1977 s. 521

Allmän åklagare yrkade ansvar å Anders H för bland annat misshandel. Anders H hade sparkat och slagit flera gånger mot Bengt G och misshandeln orsakade blödande sår i ansiktet på Bengt G, skada i vänster knä samt blodutgjutningar i underlivet.

Anders H var kraftigt berusad vid tillfället.

Tingsrätten ansåg att det var utrett att det ej rörde sig om ringa misshandel. Tidigare var Anders H dömd för misshandel, hemfridsbrott, övergrepp i rättssak, grov vårdslöshet i trafik och vållande till kroppsskada till sex månaders fängelse. Därefter hade han dömts till två månaders fängelse för misshandel. Med anledning av detta och med hänsyn till allmän laglydnad, menade rätten att annan påföljd än fängelse inte kunde komma ifråga.

Han dömdes till två månaders fängelse.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen ansåg att det rörde sig om en misshandel som var allvarlig men inte grov. På grund av detta och det tidigare ”registret” kunde annan påföljd än fängelse komma ifråga endast om mycket starka skäl, främst med avseende på Anders H:s person, talade för ett annat påföljdsval, menade domstolen. Vid de tidigare domarna var han 18 och 19 år gammal. Vid det nu aktuella brottet hade han knappt fyllt 21 år. Han hade varit höggradigt berusad alla gångerna han misshandlat. Han reagerade mycket kraftigt på alkoholförtäring med stark nedsättning av omdömet och förmågan att behärska aggressiva impulser. Det fanns emellertid inga belägg för alkoholproblem i egentlig mening, menade domstolen. Domstolen sade också

att misshandeln inte kunde ses som ett provocerat överfall eftersom han själv sett situationen som konfliktfylld och känslomässigt laddad. Det hade en mera sammansatt psykologisk bakgrund.

Efter brotten hade Anders H påbörjat och slutfört sin värnplikt, vilken han hade klarat av på ett ”mönstergillt” sätt och han hade efteråt sökt arbete vid flygvapnet. Denna anställning hade han ej fått än på grund av att han inte visste hur detta måls utgång skulle bli. De personliga förhållandena, kom rätten fram till, var långt bättre nu: han hade fått kontroll över sitt drickande och hade mognat betydligt.

Ett fängelsestraff skulle förstöra för framtidsplanerna och hans fortsatta positiva utveckling, menade Högsta domstolen, och beslöt att döma honom till skyddstillsyn och 80 dagsböter a 10 kr.

TR:ns beslut verkar ha grundat sitt beslut på de grunderna att det rörde sig både om ett ”allmän-laglydnads-brott” och att det fanns tidigare brottslighet med i bilden. Om någon av dessa omständigheter saknats är det möjligt att utgången blivit en annan. I HD lades tyngdpunkten på de personliga förhållandena enbart – det fördes inget direkt resonemang om den allmänna laglydnaden.

9.3.3 NJA 1984 s. 441

Bengt G åtalades för allvarlig misshandel på sin sambo. Han hade utdelat flera knytnävsslag på överkroppen och knipit henne hårt i armarna, vilket resulterat i smärta och blåmärken. Dessutom hade han med kraft fört upp ena handen i underlivet på henne med smärta och blödningar som följd.

Tingsrätten ansåg det utrett att han misshandlat henne och att annan påföljd än fängelse var utesluten. Han dömdes till fyra månaders fängelse.

Hovrätten menade att det fanns inslag av provokativt beteende från målsägandens sida. De båda hade spritproblem och hade bråkat. Hovrätten beslöt därför att döma honom till skyddstillsyn, vilken av hänsyn till allmän laglydnad skulle förenas med ett bötesstraff.

Han dömdes till skyddstillsyn jämte 75 dagsböter a 30 kr.

Högsta domstolen avvisade provocering som anledning till misshandeln och menade att där inte heller fanns några andra förmildrande omständigheter. Fängelse skulle ådömas om inte Bengt G:s personliga förhållanden talade för annat. Det fanns ett visst behov av övervakning,

ansåg rätten, men fortsatte: ”[d]e aktuella brotten (...) har dock haft en sådan karaktär att hänsynen till allmän laglydnad väger tyngre.”

Eftersom Tingsrättens dom endast överklagats av Bengt G och eftersom han stått under övervakning i sex månader efter Hovrättens dom så sattes fängelsestraffet lägre än det Tingsrätten bestämt.

Han dömdes till tre månaders fängelse.

I TR:n fördes inget resonemang alls i egentlig mening och inte i HovR:n i heller. I HD övervägde den allmänna laglydnadens betydelse. Visst helhetstänkande fanns men inte i någon större grad.

9.3.4 NJA 1988 s. 55

Timo V, 17 år och Ari H, 16 år, åtalades för grov misshandel i följande fall: Timo V hade misshandlat en annan genom att skära denne med en sönderslagen flaska. Båda hade vid ett annat tillfälle gett sig på en kille med flera knytnävsslag i två omgångar och i ett tredje fall hade de sparkat omkull och fortsatt att sparka och slå mot målsägandens huvud sedan han fallit till marken.

Tingsrätten fann att åtalet var styrkt i alla delar. I ett fall ansågs misshandeln vara grov, i de andra allvarlig men inte grov.

Båda två hade goda sociala förhållanden och var inte i behov av vård.

När det gällde Timo V uttalade rätten att ”[v]id sådant förhållande och då villkorlig dom av hänsyn till allmän laglydnad icke kan komma i fråga vid grov misshandel föreligger synnerliga skäl att bestämma påföljden för Timo V till fängelse men med hänsyn till hans ålder bör straffet sättas lägre än vad eljest bort följa på gärningarna.”

Den misshandel som Ari H gjort sig skyldig till var allvarlig men inte grov. Angående honom sade Tingsrätten: ”[v]illkorlig dom, även om den förenas med ett högt antal dagsböter, måste under angivna förhållanden framstå som stötande för det allmänna rättsmedvetandet. Även beträffande Ari H finner TR:n därför synnerliga skäl föreligga för att bestämma påföljden till fängelse(...).”

Även Ari H fick ”rabatt” för sin låga ålder.

Timo V dömdes till sex månaders fängelse och Ari H dömdes till fyra månaders fängelse.

Hovrätten resonerade kring ”synnerliga skäl” och de tilltalades låga ålder. Skyddstillsyn, kom man fram till, var inte en motiverad påföljd, vilket lämnade villkorlig dom och böter som enda

alternativ till fängelse. Hovrätten ansåg att "[r]edan hänsynen till allmän laglydnad gör sig så starkt gällande vid en kriminalitet av förevarande slag att en villkorlig dom inte bör komma i fråga." Dessutom hade de tilltalade svarat på frågan "varför?" angående ett av misshandelsbrotten med att de kände för det och att oddsen var på deras sida. Detta var en så tråkig attityd och det tillsammans med att det var svårt att göra en prognos gällande risken för fortsatt brottslighet gjorde att synnerliga skäl ansågs föreligga. Hovrätten tyckte emellertid att straffen kunde sättas ned ytterligare jämfört med Tingsrättens dom.

Timo V dömdes till tre månaders fängelse och Ari H dömdes till en månades fängelse.

I Högsta domstolen resonerade man återigen kring de bådas ålder och nu var Timo V 18 år och Ari H 17 år. Domstolen menade att det därför endast krävdes särskilda skäl för att få döma Timo V till fängelse medan det fortfarande krävdes synnerliga skäl för att få döma Ari H till fängelse.

Angående Timo V sade rätten att den brottslighet som Timo V gjort sig skyldig till var av den arten att hänsynen till allmän laglydnad gjorde sig starkt gällande. Detta tillsammans med det faktum att det inte fanns skäl för skyddstillsyn talade för fängelse. För honom fastställde Högsta domstolen därför Hovrättens domslut.

När det gällde Ari H menade rätten att villkorlig dom inte kunde komma ifråga av den anledningen som domstolarna tidigare hade sagt. Valet stod därför mellan skyddstillsyn och fängelse. Ari H levde under ordnade förhållanden och var tidigare ostraffad. Han var spritpåverkad när han begick brotten. De uppgivna alkoholvanorna ansåg rätten vara ett tecken på att han befann sig i riskzonen och därför behövde en övervakares kontroll för att undvika fortsatt brottslighet.

Timo V dömdes således till tre månaders fängelse och Ari H dömdes till skyddstillsyn jämte 100 dagsböter a 10 kr.

Det fanns en skiljaktig som ville döma även Ari H till fängelse på grund av hänsyn till den allmänna laglydnaden.

I TR:n förekommer både straffvärderesonemang och hänsyn till den allmänna laglydnaden. Det talas även om vad som kan anses stötande för det allmänna rättsmedvetandet, vilket är att ganska ömtåligt resonemang, enligt min mening. Man har dock även beaktat de personliga förhållandena. Speciellt för Ari H handlar det om att man statuerar exempel – det rörde sig inte om grov misshandel från hans sida; utgången styrdes av allmänpreventiva skäl. I HovR:n finner man återigen ett starkt allmänpreventivt tänkande. Hade det funnits anledning till övervakning hade det kanske blivit skyddstillsyn i stället, det är svårt att säga, men rätten tycks släppa vidare diskussioner sedan man konstaterat att detta behov inte fanns. HD

fortsätter det allmänpreventiva tänkandet, bara för Ari H blir det skillnad i utgången, beroende på att man lägger mer vikt vid de personliga förhållandena än vad HovR:n gjorde.

9.3.5 NJA 1988 s. 156

Bertil F åtalades för misshandel på sin hustru. Han hade vid fyra olika tillfällen sparkat, slagit och knuffat henne.

Tingsrätten fann det styrkt att han hade misshandlat henne och ansåg att två fall var ringa misshandel och två fall var icke ringa misshandel. Rätten pekade på att han var tidigare ostraffad och fortsatte med att konstatera att upprepad misshandel mot närstående ofta medför att påföljden bestäms till fängelse. Gärningarna hade emellertid utlösts till följd av gräl mellan makarna och skadorna kunde inte betraktas som särskilt allvarliga. Därför menade rätten att villkorlig dom, om den förenades med ett kraftigt bötesstraff, var en tillräckligt ingripande påföljd i detta fall.

Bertil F dömdes till villkorlig dom jämte 100 dagsböter a 20 kr.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen uttalade angående de brott som ansetts vara ringa att "[ä]ven om det våld som Bertil vid de nu aktuella tillfällena utövat varit begränsat och skadorna förhållandevis lindriga talar, med hänsyn till att fråga varit om upprepade övergrepp mot nära anhörig, övervägande skäl för att också dessa brott bör bedömas som ej ringa misshandel."

Domstolen ansåg också att det saknades stöd för att tro att Bertil F blivit provocerad.

Försvårande omständigheter ansåg domstolen vara att misshandeln riktats mot en "svagare individ" och tillika närstående. Det fanns inte skäl att frånga principen att icke ringa misshandel bör bestraffas med fängelse, menade man vidare. Egentligen skulle det inte behövas mer än villkorlig dom för att Bertil F skulle avhållas från fortsatt brottslighet, men det ansågs inte väga tyngre än brottets art.

Bertil F dömdes till två månaders fängelse.

TR:n tycks mena att på grund av att skadorna inte blivit så allvarliga så var det inte så farligt... HD däremot, gick mer in på betydelsen av arten på brottsligheten, och fann att denna vägde tyngre än något annat. Här visas att "sådant tolereras inte"!

9.4 Misshandel efter reformen

9.4.1 NJA 1990 s. 84

Christer U åtalades för misshandel. Han hade utdelat två knytnävsslag mot Sören S.

Misshandeln hade orsakat smärta, sår och blodvite.

Tingsrätten diskuterade Christer U:s personliga förhållanden: Han var tidigare ostraffad, levde under ordnade förhållanden, var endast 20 år gammal vid brottet och det fick antas, menade rätten, att misshandeln var en engångsföreteelse. Därför ansåg Tingsrätten att det räckte med villkorlig dom. ”Intresset av den allmänna laglydnadens upprätthållande får anses tillräckligt tillgodosett om Christer U samtidigt ådöms ett kännbart bötesstraff.”

Han dömdes till villkorlig dom och 100 dagsböter a 65 kr.

En var skiljaktig och ville döma honom till en månades fängelse.

Hovrätten tyckte att i vanliga fall ådöms fängelse för icke ringa misshandel och i detta fallet fanns inte tillräckliga skäl för att frånga detta.

Christer U dömdes av Hovrätten till en månades fängelse.

Högsta domstolen uttalade att ”reglerna, som trädde i kraft d 1 jan 1989, anknyter i sina huvuddrag nära till den praxis som har utbildat sig vid domstolarna. Avsikten är att denna praxis i allmänhet skall kunna vara vägledande också i fortsättningen(...). Av det anförda följer att utgångspunkten även efter tillkomsten av de nya reglerna om straffmätning och påföljdsval bör vara att misshandelsbrott av normalgraden medför fängelsestraff.”

Emellertid, menade domstolen, måste misshandelns närmare karaktär och omständigheterna kring brottet också beaktas vis bedömningen. Beaktas måste även vad som framkommit om gärningsmannens personliga förhållanden.

Sedan diskuterades reglerna i 30 kap. 5§ BrB om unga lagöverträdare – Christer U var endast 20 år vid brottet.

Det rörde sig ej om framprovocerat våld och våldet var ej bagatellartat men ej heller av allvarigare beskaffenhet. De men som Sören S fick var förhållandevis kortvariga.

Christer U var tidigare ostraffad, levde under ordnade förhållanden och drev ett företag. Det saknades anledning att befara fortsatt brottslighet och alla omständigheter sammantagna menade rätten ledde till att fängelsestraff inte behövdes.

Christer U dömdes till villkorlig dom och 100 dagsböter a 65 kr.

En var skiljaktig och ville fastställa Hovrättens domslut.

TR:n låter inte artbrottsbedömningen få någon stor betydelse i detta fallet. Här är det de personliga förhållandena som överväger. I HovR:n är det, som för det mesta, ”inget snack” – det rör sig om artbrott, alltså blir det fängelse. HD lägger vikt vid att en helhetsbedömning måste göras.

9.4.2 NJA 1990 s. 521

Jerker H åtalades för misshandel som inte var ringa. Han slog en kvinna med knytnäven så att hon föll i golvet och förlorade medvetandet.

Tingsrätten ansåg att åtalet var styrkt och att det inte rörde sig om ringa misshandel. Det fanns risk för allvarlig skada eftersom det handlade om våld mot huvudet och dessutom var våldet riktat mot en kvinna.

Jerker H var inte tidigare straffad och levde under ordande förhållanden. ”Brottet är emellertid av sådan beskaffenhet att annan påföljd än fängelse inte kan komma i fråga.”

Jerker H dömdes till en månads fängelse.

Det fanns en skiljaktig som ville döma honom till villkorlig dom och dagsböter.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen menade att det som talade för fängelse var att misshandeln var helt provocerad och den hade orsakat smärtor och skador som inte var helt obetydliga. Att Jerker H var ostraffad och skötsam och levde under ordnade förhållanden tyckte inte rätten utgjorde tillräckliga skäl att välja annan påföljd än fängelse.

Hovrättens domslut fastställdes.

En var skiljaktig och ville döma honom till villkorlig dom och dagsböter.

Frågan är om TR:n menar att det är det faktumet att det rör sig om ett artbrott eller om rätten menar att det är omständigheterna kring brottet som gör att ”brottet är av sådan beskaffenhet”.

Förmodligen är det en sammanvägning av skälen för fängelse i 30 kap. 4§ 2 st. BrB som är utslagsgivande. HD talar om den allvarliga karaktären på brottet, och för alltså i princip samma resonemang som TR:n.

9.4.3 NJA 1991 s. 438

Allmän åklagare yrkade ansvar å Cenny H för att ha sparkat (en så kallad karatespark) Daniel S i ansiktet, vilket hade lett till smärta, blodvite och en skadad tand.

Tingsrätten resonerade kring Cenny H:s personliga förhållanden. Han var 19 år, men var 18 år vid brottet. Han levde under ordnade förhållanden. Valet av påföljd stod mellan ett kortare fängelsestraff och villkorlig dom jämte kraftiga böter, menade rätten, och fortsatte resonemanget med att konstatera att enligt gällande praxis bör misshandelsbrott av normalgraden medföra fängelsestraff. Det var dock viktigt att beakta omständigheterna kring brottet och ta hänsyn till gärningsmannens personliga förhållanden, menade man. Allt tydde på att det var en engångsföreteelse, han hade ”rakryggat” erkänt vad han hade gjort och det saknades anledning att befara fortsatt brottslighet. Däremot, sade man, var det allvarligt med sparkar och särskilt som i det här fallet – mot huvudet. Detta vägde dock inte tyngre än de omständigheter som talade för en icke frihetsberövande påföljd. Därför valdes villkorlig dom och med hänsyn till brottets art förenades denna med ett mycket kraftigt bötesstraff.

Cenny H dömdes till villkorlig dom och 120 dagsböter a 80 kr.

Hovrätten fastställde Tingsrättens dom.

Högsta domstolen resonerade kring skälen för fängelse i 30 kap. 4§ BrB och särskilda skäl för fängelse enligt 30 kap. 5 § BrB.

Sparken hade resulterat i inte helt obetydliga skador på Daniel S. Att visst meningsutbyte hade föregått sparken var inte att se som provokation som minskade misshandelns straffvärde, menade rätten. Dessutom, sades det, var en spark som den som utdelats, med hänsyn till risken att den som träffas skall åsamkas mycket allvarliga skador, i viss mån jämförbar med en gärning vid vilken använts tillhygge. Rätten menade att detta var straffvärdehöjande.

Att Cenny H var skötsam och tidigare ostraffad och levde under ordnade förhållanden talade i och för sig för en lindrigare påföljd än fängelse, ansåg rätten. Det hade inte framkommit några billighetsskäl enligt 29 kap. 5§ BrB. Enligt praxis leder misshandel av normalgraden till fängelse och ”[v]ad som upplysts om Cenny H:s personliga förhållanden kan inte anses vara ensamt tillräckligt för att välja annan påföljd än fängelse för den gärning som är i fråga.”

Frågan var då, menade domstolen, om Cenny H:s ålder ändå skulle leda till annan påföljd.

Emot detta talade, menade man, att misshandel medelst sparkar var mycket vanlig och som vanligast i den åldersgrupp som Cenny H tillhörde. Brottsart fick därför anses väga över.

Cenny H fick ”ungdomsrabatt” enligt 29 kap. 7§ BrB och dömdes till 14 dagars fängelse.

En var skiljaktig och ville fastställa Hovrättens domslut.

TR:n går helt in för en helhetsbedömning och vill inte låta arten av brottet vara ensamt bestämmande för påföljdsvalet. När det gäller HD är det tydligt att allmänpreventiva skäl övervägde för valet av påföljd.

9.4.4 RH 1994:118

Carlos L O åtalades för misshandel för att han slagit sin 7-årige styvson en gång med öppen hand över näsan med smärta och blodvite som följd.

Tingsrätten ansåg att det rörde sig om misshandel.

Carlos L O var tidigare dömd för bland annat misshandel. Rätten sade ”[a]tt i en familjekrets utsätta ett litet barn för en både nedsättande och smärtsam behandling av ifrågavarande slag är enligt tingsrättens mening i allt fall ett så klandervärt beteende att samhällets starka ogillande därav endast kan komma till uttryck genom att Carlos L O nu ådöms ett kortare fängelsestraff.”

Han dömdes till en månads fängelse. En var skiljaktig och ansåg att det rörde sig om ringa misshandel och ville enbart döma ut dagsböter.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

TR:n diskuterar endast allmänpreventionen, men det faktum att han tidigare dömts för misshandel har säkerligen spelat en viss roll för påföljdsvalet.

9.4.5 RH 1995:23

Biladar G åtalades för misshandel. Han hade under en fotbollsmatch tilldelat Mikael B ett kraftigt knytnävsslag i ansiktet, vilket medförde att Mikael B tillfogades smärta, hudavskrapningar och sårskador i munnen samt låg omtöcknad på planen i ca tre minuter. Risk för framtida men förelåg dock inte.

Tingsrättens resonemang gällde hur långt samtycket till våld sträcker sig då man deltar i en fotbollsmatch. Viss grad av våldsutövning anses man ha samtyckt till när man deltar, och ansvar för brottsliga gärningar i sådana sammanhang bör endast bli aktuella när det rör sig om allvarigare överträdelser, menade rätten. Biladar G hade sprungit efter Mikael B, som tidigare tacklat Biladar G, och gett honom ett slag som träffade i ansiktet. Det ansågs att det var utrett att det rörde sig om ett knytnävsslag av relativt kraftig art. Bollen var inte ens i närheten och

det var efter avblåsning. Därför menade rätten att det var uppsåtlig misshandel och att åtalet var styrkt.

Misshandeln hade således gått långt utöver det en fotbollsspelare har att räkna med när han ger sig in i spelet. Tingsrätten fortsatte med att konstatera att det rörde sig om ett artbrott och menade att den ifrågavarande misshandeln var så straffvärd och att det på grund av detta, och att det var ett artbrott, inte kunde bli tal om annan påföljd än fängelse. Det fanns även tidigare brottslighet med i bilden.

Biladar G dömdes till en månades fängelse.

Hovrätten diskuterade också hur långt samtycket sträcker sig i sådana situationer och uttalade att "Biladar G förgrep sig på Mikael B genom misshandel som ej var ringa. Han gjorde detta sedan domaren blåst av spelet, låt vara omedelbart efter avblåsningen. Följaktligen bör brottet, som annan misshandel, efter sin art bestraffas med fängelse." Däremot menade rätten att det faktum att brottet begicks under inflytande av vrede och besvikelse som väckts under spelets gång inverkade på det straffvärde brottet tillskrevs. Det, tillsammans med att Biladar G varit avstängd från spel, skulle beaktas vid straffmätningen. Det ansåg Hovrätten att Tingsrätten gjort i tillräcklig grad och fastställde därmed Tingsrättens domslut.

TR:n diskuterar straffvärde och artbrott, och dessa tillsammans leder till att straffet blir fängelse. Det är tveksamt om det blivit fängelse om det ena uteslutits. HovR:n är helt inställd på artens betydelse för påföljdsvalet. Det förekommer ingen diskussion om andra alternativ.

10 REDOVISNING AV PÅFÖLJDSVALET I RÄTTSFALLEN

10.1 Mened

Gällande mened före reformen dömde Tingsrätten

- fem till fängelse
- en till villkorlig dom och böter och
- två till skyddstillsyn och böter.

Hovrätten dömde

- sju till fängelse och
- en till villkorlig dom och böter.

Slutligen dömde Högsta domstolen

- fyra till fängelse och
- en till skyddstillsyn och böter.

Efter reformen dömde Tingsrätten

- fem till fängelse och
- fyra till villkorlig dom och böter.

Hovrätten dömde

- sju till fängelse och
- en till villkorlig dom och böter.

Högsta domstolen dömde tre till fängelse.

10.2 Misshandel

Gällande misshandel före reformen dömde Tingsrätten

- fyra till fängelse
- en till villkorlig dom och böter och
- två till skyddstillsyn och böter.

Hovrätten dömde

- fem till fängelse
- en till villkorlig dom och böter och
- en till skyddstillsyn och böter.

Högsta domstolen dömde

- tre till fängelse och

- tre till skyddstillsyn och böter.

Efter reformen dömde Tingsrätten

- tre till fängelse och
- tre till villkorlig dom och böter.

Hovrätten dömde

- fyra till fängelse och
- två till villkorlig dom och böter och slutligen

Högsta domstolen dömde

- två till fängelse och
- två till villkorlig dom och böter.

11 AVSLUTNING/ ANALYS

Vad som är uppenbart är, att artbrottsinstitutet är en kriminalpolitisk företeelse med sin grund i allmänpreventiva överväganden. Redan här kan jag alltså konstatera, att det är mycket svårt att lägga fram en ram och fylla denna med företeelsen som sådan. Jag har nämligen inte funnit några klara ramar.

Förarbetena är ytterligt oklara och lämnar redan vid de första utredningarna fältet öppet. Värst är den slutliga propositionen: 1987/88:120, som ledde till att begreppet infördes. Inga förhållningsregler gavs, utan det lämnades helt till domstolarna att utveckla praxis på området. Om man ser till detta är det faktiskt inte konstigt att antalet artbrott ökar. Kanske var det till och med meningen. Vilde man införa ett strängare påföljdssystem ”bakvägen”? Så smidigt för lagstiftaren att slippa ifrån ansvaret i en sådan brännbar fråga som det skulle bli av ett hårdare påföljdsklimat. I förarbetena uttalades att anledningen till att denna företeelse skulle fortsätta, och att man ville lagstifta den, berodde på att de allmänpreventiva övervägandena skulle tas på lagstiftningsnivå och inte av domstolarna i enskilda fall. Men med de föga klart dragna gränserna är det precis vad domstolarna måste göra i många fall i dag.

När det gäller min rättsfallsstudie och menedsfallen före och efter reformen verkar det vara, åtminstone för TR:n och HovR:n, den allmänna laglydnaden som vikten läggs vid och inte vid helhetsbedömningar. Ju längre fram i tiden man kommer, desto större utrymme verkar emellertid dessa bedömningar få. HD däremot, ger helheten stort utrymme hela tiden – både före och efter reformen. Vid misshandelsfallen är nyanserna fler. Det är förstås inte så konstigt att denna skillnad föreligger, eftersom när det gäller mened, så har det ett högt artvärde och kräver kanske inte samma nyanserade bedömning som görs vid misshandel. Vid misshandel är artvärdet endast ”medelhögt” och således krävs då även antingen ett lite högre straffvärde eller en återfallssituation för att fängelse skall väljas.

Gällande misshandelsfallen så vacklar TR:n både före och efter reformen mellan att välja ett rent allmänpreventivt resonemang och att göra helhetsbedömningar. HovR:n däremot, är helt och hållet ”artbrottsinriktad”. Det känns som om man har slopat övriga skäl för fängelse helt ur bedömningen när fråga är om ett artbrott. Även när det handlar om misshandelsfallen är HD mer inriktad än de andra instanserna på vikten av att beakta alla omständigheter.

Vad gäller sättet att tänka och göra bedömningar i påföljdshänseende synes det således inte ha skett några förändringar, i vart fall inte i misshandelsfallen, med reformens införande. Den

ökade tendensen till att göra mer nyanserade bedömningar i TR:na och HovR:na i menedsfallen kan naturligtvis ha att göra med reformen, men det är lika troligt att det beror på HD:s praxis eller kriminalpolitiska strömningar överlag.

Avvägningarna, som gjordes före reformen, var på det hela taget helt i linje med dåvarande lag och förarbeten, sådana mellan individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn. I dag skall "alla omständigheter beaktas". Helhetsbedömningar görs och visst är det väl lite grand samma slags avvägningar som förr?

Vad jag kan se finns det heller inga direkta skillnader i påföljdsvalet. Både när det gäller mened och misshandel ser det nästan exakt likadant ut före som efter reformen. Det gäller för alla instanserna, både vad gäller fängelse och icke frihetsberövande påföljder. Det är mycket möjligt att jag fått ett annat resultat om jag valt att undersöka fler rättsfall. Likaså om jag valt att jämföra fler brottstyper. Det överlåter jag emellertid åt andra att undersöka. Däremot kan jag säga att jag har läst fler rättsfall än de jag har tagit med i detta arbete, och det spontana helhetsintrycket jag har är, att tendensen går mot en ökad benägenhet att välja icke frihetsberövande påföljder. Huruvida detta stämmer eller inte vill jag dock lämna osagt. Ett litet ord om de nya påföljdsformerna och deras betydelse för artbrott vill jag också nämna. Liksom det tidigare är sagt i min framställning tror jag att de kommer att få ett ökat utrymme. Hade de påföljder, som jag kallar för kombinationspåföljder, funnits tidigare, tror jag att dessa hade valts i stället för fängelse i både RH 1996:19 och NJA 1996 s. 757, med tanke på de tilltalades låga ålder i dessa fall. Det torde vara svårt, som jag också nämnt tidigare, att tillämpa dessa påföljder, åtminstone när det gäller mened där artvärdet är så högt, för tilltalade som fyllt 21 år. När det gäller misshandel däremot, och speciellt i de fall straffvärdet är förhållandevis lågt, tror jag att kombinationspåföljderna kan komma att få ett tämligen stort utrymme vid påföljdsvalet, även för vuxna lagöverträdare.

Frågan om vi skall behålla artbrottssystemet har många ställt sig. Efter att ha arbetat med detta i flera månader har även jag ställt mig den frågan. Jag anser att följderna av systemet är en ganska hög grad av rättsosäkerhet. Bättre hade det varit, om man kunde löst frågan för varje brottstyp enskilt och infört i lagrummet för de aktuella brotten hur straffnivån skall ligga, med beaktande av både allmänpreventiva och straffvärderelaterade aspekter. Med tanke på uttalandet i prop.1997/98:96, att artbrottstillämpningen endast ger begränsat utrymme för att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet och att man faktiskt inte verkar vara villig att förändra systemet, tycks det mig som om det godtagits att ett förhållandevis stort mått av

godtycke och rättsosäkerhet får utrymme i våra domstolar. Visserligen finns nu möjligheten att verkställighet av straff kan genomföras utanför anstalterna och på det viset kan antalet rena ”anstaltsdomar” minska, men i detta finns ändå ingen klar sikt i förväg för en tilltalad att se vad som väntar i påföljdshänseende vid en eventuellt fällande dom.

12 KÄLL – OCH LITTERATURFÖRTECKNING

SOU 1986:14 ”Påföljd för brott”

SOU 1995:91 ”Ett reformerat straffsystem”

Prop. 1987/88:120 ”Ändring i brottsbalken m.m.”

Prop. 1997/98:96 ”Vissa reformer av påföljdssystemet”

Föreläsning av Mats Loberg 990920

Anners, Erik ”Svensk straffrättshistoria, del 1”, Stockholm 1974

Asp, Petter och von Hirsch, Andrew ”Straffvärde” ur SvJT 2/99, Stockholm

Berg, Ulf m.fl. ”Kommentar till Brottsbalken, del 3”, 4 uppl. Göteborg 1994

Borgeke, Martin ”Brottets art - några tankar kring en svårgripbar företeelse”, ur SvJT 2/99, Stockholm

Jareborg, Nils ”Straffrättsideologiska fragment”, Uppsala, 1992

Påle, Karin och von Hirsch, Andrew ”Artbrott”, ur SvJT 2/99, Stockholm

Stenborre, Eva ”Artbrott”, ur SvJT 1998, Stockholm

Sterzel, Georg ”Studier rörande påföljdspraxis m.m.”, Stockholm, 1998

Sterzel, Georg Supplement till ”Studier rörande...”, Stockholm, 1999

Strahl, Ivar ”Om påföljder för brott”, 2 uppl., Stockholm, 1955

Thunberg, Malin ”På vilka grunder särbehandlas artbrott i dagens rättspraxis?”, ur SvJT 2/99, Stockholm

Wallén, P-E ”Svensk straffrättshistoria, del 2”, 2 uppl. Stockholm, 1976

Zila, Josef ”Det straffrättsliga påföljdssystemet”, 2 uppl. Stockholm, 1998

13 RÄTTSFALL

RH

1981:178

1983:74

1994:58

1994:118

1995:23

1996:19

NJA

1963 s. 377

1971 B 23

1975 s. 768

1977 s. 521

1980 s. 435

1984 s. 441

1988 s. 55

1988 s. 156

1990 s. 84

1990 s. 521

1991 s. 438

1996 s. 757

1999 s. 561

ÖVRIGT

Dom från Malmö Tingsrätt 1998-10-22 och

Dom från Malmö Hovrätt 1999-04-26

